NAŠE ŘEČ

ROČNÍK I. ČÍSLO 9.

JOSEF KRÁL:

ČESKÉ JAMBY.

Ostatek.

V »Národních Listech« otištěn byl dne 15. července t. r. článek dr. Josefa Sedláčka »O prosodii v češtině Jaroslava Vrchlického«. Proti výtkám, které v něm činěny byly češtině i prosodii Vrchlického, obrací se článeček Vladimíra Frídy »Střečkové« ve »Venkově« dne 21. července t. r. Spisovatel jeho zastává se i prosodie i češtiny Vrchlického a proti těm, kdož mu vytýkají v těch věcech chyby, vystupuje velmi příkře. Poklesků proti správnosti jambů (na př. »*při nové* knize myslím na svou dobu«) hájí tím, že prý Vrchlický všecka ta místa skandoval *daktylsky*, i když se vyskytují uprostřed verše. Takové »zpestření« metra je prý přece dovoleno, ba i výhodné a často i úmyslné a účelné! Dovolává se i veršů Erbenových, Máchových i volných veršů moderní poesie, do nebe prý vynášených. Ve výtkách grammatických chyb Vrchlického vidí frappantní nedostatek smyslu pro sílu a plastiku básnického slova. S hluchým je prý těžko dorozumívati se o hudbě. Troufá si dokonce odborníky okřikovati. »Ruce pryč od uměleckého díla, pánové!« Podobná hájení básnických chyb vyskytují se i v článku Skrze v témž časopise 22. července a v básničce Jana Opolského »Poprava básníka« dne 27. července t. r.

Pan Frída i původcové ostatních dvou článků stojí patrně na stanovisku snad všech našich básníků, že jest jim v řeči všecko dovoleno, že smějí řeč komoliti, jak chtí, a že jim za to snad máme býti ještě vděčni. Básníci jiných národů tak nečinívají. Ti vědí, že prohřešovati se proti správnosti mateřské mluvy *je veliká nevážnost k ní a k celému národu.* Snahou po hudebnosti nelze omluviti chyb grammatických. Snad by té domnělé a velmi subjektivní hudebnosti svých veršů dosáhli básníci také správnými tvary a vazbami!

Bylo by vůbec dobře, aby se přestalo s ohříváním starých frásí, dávno vyvrácených. V tom libuje si také p. Frída. On na př. velmi neprávem si chválí Zikmunda Wintra, že chtěl, aby se latinský časoměrný hexametr četl přirozeným přízvukem. Že se tím ničí rhythmus časoměrného latinského verše naprosto, ani Zikm. Winter ani p. Frída neví, ježto oba si podrželi ze studií starou, dávno vyvrácenou frási, že při přirozeném čtení časoměrných latinských veršů rhythmus vynikne sám sebou. To je však makavý klam. Latina přejala prosodii časoměrnou z řečtiny, jež měla přízvuk hudební, nikoli důrazový. Prosodie ta se jí pro důrazovost jejího přízvuku nehodila, jako se nehodí češtině; proto lze verše latinské čísti sice podle přízvuku, ale s porušením rhythmu, nebo podle rhythmu, ale s porušením přízvuku. Nebo rhythmický přízvuk na těžké době taktu a slovní přízvuk jsou oba v latině *důrazem*, a oběma nelze v časoměrném verši latinském vyhověti. O tom bylo mnoho psáno, také mnou. Nikdo není nucen to čísti, ale nechce-li to čísti, má o takových věcech mlčeti. Hájiti *ellise* (sic!) v češtině ellisemi v latině, řečtině, franštině, němčině, italštině je také naprosto dilettantské!

Výtka dr. Sedláčka, že Vrchlický (ale i jiní básníci čeští) jednoslabičná slova s větným přízvukem často kladou do *lehké doby* taktu, která je bezpřízvučná, byla docela oprávněna. Frída však ji také odmítá. Výtka ta by prý mohla míti oprávněnost jen tam, kde by někdo školácky skandoval celou báseň, z níž skladatel článku uváděl příklady, podle metra jambického, vyrážeje bezpodmínečně jen těžké »stopy«. Jak snadno je prý akcentovati obě slova vedle sebe: »*toť první* páky žití« akcentem větným i metrickým. Příklad ten nebyl sice vytýkán správně; slovo *první* tu má větný přízvuk, nikoli *toť*, ale co tu praví Frída, je rovněž zcela nesprávné. Co pak lze »vyrážet«, t. j. s důrazem pronášeti v taktu *lehké* »stopy« (t. doby), jak tvrdí Frída? Činí-li to kdo, ruší rhythmus. Pythický výrok, že lze akcentovati obě slova *toť první* akcentem větným i metrickým, obsahuje zase nesprávnost. Což pak »metrický« přízvuk (t. iktus), jenž je *důrazem*, může býti jinde než *na důrazné* slabice, t. na slabice s přízvukem, ať slovním ať větným?

Výtka, že naši básníci (i Vrchlický) nedbají větného přízvuku, jest zcela oprávněna. Naši básníci drží se ještě theorií přízvukových z konce 18. století, kdy o větném přízvuku byly velmi matné představy, a kdy Dobrovský hlásal, že každé jednoslabičné slovo lze klásti do těžké nebo lehké doby taktu. Slova však na př. *hrom a blesk* mají míti rhythmus kretický —◡—, ježto obě podstatná jména mají stejný větný přízvuk, a dokonce nejsou daktylem

— ⏑ ⏑, zač je naši básníci (i Vrchlický) pokládají. Proto jsou často jejich řady daktylské vskutku kretické. Je na př. verš Vrchlického:

šicí stroj řinčí, slyš

daktylský (— ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑) či kretický — ⏑ —, — ⏑ — ? Zde může zkusit zase p. Frída, má-li *on* hudební sluch, jehož nedostatek vytýká jiným.

V článku p. Frídy se tvrdí, a to se u nás často opakuje, že prý je *dovoleno* v jambických řadách klásti daktyl. To skutečně se tvrdí již v druhém vydání *Zikmundovy mluvnice* (z r. 1874). Tvrdil to i Niederle (r. 1874) a zvláště Josef Durdík (r. 1878), tento proto, že prý by rhythmus stále týž *unavoval*, a že je přímo osvěžením, jestliže se někdy poruší... Vyložil jsem obšírně v České prosodii, že je to pouhá a nepodařená omluva prosodických chyb našich básní. Proč by přesný rhythmus unavoval? Unavuje snad v hudbě nebo v tanci? A unavuje-li vskutku, což jej nemůže básník změniti, jako jej mění hudebník, přejíti na př. z řad jambických v trochejské nebo daktylské? Jest to však počínání naprosto nerhythmické, aby se uprostřed řady nebo na jejím začátku místo půldruhého jambu náhle položil daktyl, aby se na př. místo řady ⏓ — ⏓ —, ⏑ —, ⏑ —, ⏑ — náhle vyskytla řada ⏓ ⏑ ⏓ —, ⏑ —, ⏑ —, ⏑ — nebo řada ⏑ — ⏑ —, ⏓ ⏑ ⏓ —, ⏑ — a měla se pokládati za jambickou. První byla by vlastně místo jambické trochejská, v jejímž prvním taktu zrychlený daktyl, takt sestupný, zastupuje sestupný trochej, jak se to i v hudbě vyskytuje. V druhé řadě by byla změna taktu uprostřed řady prapodivná. Jak se to má měřiti? Jak se má vyložiti ten sestupný daktyl po taktech vzestupných a před takty trochejskými? To že je rhythmicky správná jambická řada?

Tyto »daktyly« stojí uprostřed jambických řad i u nejlepších básníků, na př. i u Vrchlického. Srv. na př. Kytky aster z r. 1895, str. 9

pak změť jak dým *kadidla* vane,

str. 12

I jahodí v *příštího* plodu tuše

a jinde velmi často.

Co p. Frída vykládá o daktylech uprostřed verše, je psáno tak, že tomu naprosto nerozumím. Kdo neumí jasně říci, co chce, ať nechá psaní a neobtěžuje lidí svými nejasnými stilisacemi. Taký pisatel nemá práva žádati odpovědi. P. Frída mluví tu o jakési

nutné pause v interpunkci po jednoslabičném slově, čímž daktylské slovo následující dostane svůj přízvuk (⏔ ⏑ ⏑) a věc je prý odbyta. Ve verši uvedeném od Frídy taková pausa je, ale v jiných verších a také ve verši uvedeném výše »pak změť jak *dým kadidla* vane« a v mnohých jiných podobných není po slově jednoslabičném nijaké interpunkce a pausy, naopak slova souvisí tu těsně a pausy nepřipouštějí. Že takový daktyl nestává jen po jednoslabičném slově, ukazuje verš druhý, mnou výše uvedený.

Básník však v uvedených verších zcela jistě nečetl slov *kadidla* a *příštího* jako daktyly, nýbrž jako amfibrachye (⏑—⏑) tedy celou řadu čistě jambicky, ovšem s porušením přízvuku. Jak k tomu porušování přízvuku došlo, vyložil jsem obšírně ve své České prosodii a naznačil i v tomto svém článku. Tedy i na začátku jambů čtli básníci tyto »daktyly« jambicky s porušením přízvuku, zvláště ve výrazech předložkových, poněvadž nesprávně kladli přízvuk ne na předložku, jak toho vyžaduje správná výslovnost, nýbrž na jméno s ní spojené: Důkazem toho nezvratným jest i ten úkaz, že se vyskytuje u nich takové porušování přízvuku také ve skupinách, které jsou delší daktylů; srv. Vrchlického »Kytky aster«, str. 50 (v básni jambické):

po půlstoletí člověk týž a jeden

str. 65

Bez deklamace, beze frásí

str. 91

Ze zásobárny starých anekdot

a j. často.

Zde přece je patrně předložka bez přízvuku, leda by kdo chtěl tvrditi, že tuto zase skupina slabik míry —⏑⏑—⏑ stojí místo ⏑—⏑—⏑. Ve sbírce »Než zmlknu docela« (1895), str. 19 čteme v jambickém verši: »vzlet výš nad *prach* a popel k ideálu«. Je tu zase místo jambu položen trochej? Jestliže někteří grammatikové a novější básníci tvrdí, že kladou za jamby náhradní daktyl, hledají pro tyto své chyby zcela nepodařené výklady.

Že by se tedy v jambických řadách mohl klásti daktyl, je pouhá výmluva, zastírající makavé chyby, jež se udržují starou tradicí.

Uvádím tu příklady z Vrchlického, básníka, jehož si nad jiné vážím a k němuž jsem byl poután dlouholetými svazky. Nebudiž mi to vytýkáno. Kdykoli jeho básně čtu, vždy mě bolí, že je zcela zbytečně znešvařoval těmito i jinými jazykovými chybami, zby-

tečně proto, že ovládal český jazyk mistrně a mohl se jim snadno vyhnouti.

Tato neblahá rhythmická nepřesnost zavinila také u Vrchlického velikou nejistotu metra. Srv. z uvedené sbírky báseň »Šicí stroj« na str. 78n:

Ať v slunci jizba plá,
ať deštěm šerá,
šicí stroj řinčí, slyš,
dnes jako včera,
řinčí tak vždycky
v práci mou, v snění,
však prosaický
věřte mi, není,
zřím v jeho niti
snouti se žití.

Podle verše prvního, druhého a sedmého soudil by člověk, že báseň je jambická, je však, jak ukazují jiné verše a ostatní strofy, daktylsko-trochejská (—⏑⏑—⏑—) Srv. i báseň Ixion ze sbírky »Než zmlknu docela«, str. 51, která se podle prvních veršů zdá daktylsko-trochejská (—⏑⏑—⏑—⏑—), ale jest asi jambická. Tam jsme dospěli, že podle Durdíka přesně rhythmické verše pokládáme za vadné (»strohé«, řekl mi jeden básník), a že, vyskytnou-li se někde verše vskutku přesné, oznamujeme to v referátech téměř jako výtku! Dr. Josef Sedláček *měl tedy při svých výtkách úplnou pravdu.*

*

Již po napsání tohoto článku poznávám, že také pan Karel Dostál-Lutinov v čl. České jamby (Archa V, 1917, str. 163n) hájí daktylů, kladených v řadách jambických, starým, již dávno vyvráceným způsobem. Nového je v článku málo. Nemáme prý skandovat slabiky, nýbrž třeba prý čísti rhythmus celé věty. Na př. verš: »Nevím, kde zrozen jsem« lze prý čísti jambicky, *je-li* přízvuk větný na slově »zrozen«. Ale i má-li slovo »zrozen« důraz, je pořád rhythmus těch slov —⏑⏑—⏑— t. j. daktylsko-trochejský, nikoli jambický.

Protáhne-li prý ve verši:

Ó mlčení, hluboké, bájné!

ve slově »mlčení« poslední slabiku, táhne prý k sobě celé následující slovo »hluboké«, takže povstává čtyřslabičný útvar, v němž *možno* na slabiku »bo« položiti slabý akcent, zdvih. To

také není pravda. A jak má čtenář poznati, kterou slabiku má protáhnouti, aby vyhověl zamýšlenému metru? Naznačí mu to snad básníci ve svých verších? Mimo to délka nepůsobí v češtině na přízvuk, nýbrž naopak přízvuk na trvání slabik. Verš uvedený má *jen* míru ⏑—⏑⏑—⏑́⏑—⏑.

Ve větě prý může míti někdy i čtyřslabičné slovo »váhu« pouze jediné bezpřízvučné slabiky. V tom prý je tajemství volného rhythmu. I to je makavý blud, k němuž může dojíti pouze ten, kdo českého přízvuku vedlejšího neslyší. O větném přízvuku a jeho působení jsem také psal v České prosodii, jen že nikdo těch výkladů nečte. O připomenutém bezcenném »tajemství« volného rhythmu pojednám co nejdříve v článku »Nový rhythmus« v Listech filologických.

Také časopis »Zvon« (1897, str. 688) obrací se proti článku Sedláčkovu, o němž se stala svrchu zmínka. Tvrdí, že prý mu Vladimír Frída *trefně* odpověděl. Ujímá se rovněž daktylů v jambických řadách a nepravidelností rhythmu. Snad se ozvou i básníci jiní.

Z projevů těch vysvítá, že se naši básníci *nechtí* vzdáti svých prosodických a grammatických chyb, myslíce, že »křišťálová«, naprosto korrektní, přesně podle školní prosodie strouhaná forma — jak praví Dostál-Lutinov — činí verše často studené, a mínice, že mají právo, jazyk měniti podle svého zdání beze všech ohledů k jeho správnosti. Jiní národové mají větší citlivost pro požadavky svého jazyka, třeba také u nich vedle básníků pečlivých byli básníci nepečliví.

Důvody, které starší básníci pro toto své stanovisko uváděli a uvádějí, kdykoli se jim vytýká jejich jazyková a prosaická nepřesnost — výtky ty jsou *staré*, jak lze poznati z mé České prosodie — jsou pouhou výmluvou, kterou zakrývají buď svou neznalost grammatiky (a také nauka o přízvuku náleží do grammatiky), nebo své pohodlí.

Když se věci takto mají, nezbývá věru nic jiného, než *prositi* našich básníků i našich spisovatelů vůbec, z nichž přemnozí píší češtinou velmi vadnou, dopouštějíce se i nejhrubších chyb, aby se náležitě obeznámili s vlastnostmi jazyka, jehož k vyjádření svých myšlenek užívají, a svědomitě plnili tuto svou *povinnost*, nekazíce a nekomolíce starobylé naší mateřštiny, nejkrásnější a skoro jediného dědictví, kterého se nám po předcích našich dostalo a které pod planými záminkami domnělé hudebnosti przníme a znešvařujeme. *Nejhudebnější čeština je správná čeština.*

JOSEF ZUBATÝ:

DOSTÁTI V SLOVĚ.

Říkáme obyčejně a píšeme, že N. N. »dostál slibu, slovu«; dokonce jsme čtli i v Bruse a v jiném spise, který radí, jak se má česky správně psáti, bez obvyklé výstrahy rčení tato s příkladnými větami »dostojím určitě své povinnosti«, »závazkům včas přesně dostáti«. A přece známe z české písně větu »Jeníčku můj, v slovu mi stůj«, a říkáme sami, jako se říká po Čechách všude a jako i ony spisy samy žádají; »státi v slově«, ne »státi slovu«.

Co znamená *dostáti?* Nepochybně nic jiného, než »státi až do konce«. Tak na př. ve smlouvě svatováclavské z r. 1517 čteme, že pán nebo rytíř, který by se dopustil pychu, může býti vyzván, »aby stál a dostál před soudem zemským«, t. j., aby až do konce se vydal soudu; pan Zdeněk Lev z Rožmitála píše r. 1515, jak »se přiházie v bojiech, že také ty pasují, ktož na svých místech dostojí, jako by se bili«, t. j. ty, kdo na místě stojí do konce bitvy, třebas neměli příležitosti, aby sami bojovali; Cyrus v Gynterrodově překladě (Cyri paedie (2, 1, 9) vykládá v rozmluvě o boji: »my pak zšikovali bychom se proti těm, kteříž by dostáli«, t. j., kteří by se nedali dříve na útěk. Nesložené s t á t i ve větách podobných bývá s dativem osoby, proti níž kdo vydrží státi, anebo i věci, která »stojícího« nedovede odpuditi. V Dalimilově kronice radí bába pastorkovi před bitvou na Tursku: »synku, když vendeš (vejdeš) v turský boj, prvý, ktož tě potká, tomu stój«; o hrozném hadu vykládá staročeský Million, že »žádný zvěř jemu státi nesmie«; na žaloby nešťastného milence v Tkadlečku odpovídá Neštěstí: »řeči tvé a tvému volání chceme státi«. A tak může býti v podobném významě dativ i u slovesa *dostáti*. Říkávalo se »dostáti nepříteli, odporníku«, t. j. »neutéci před ním, vytrvati v odporu«, z Veleslavína má Jungmann větu »mne se bojíš a dostáti mi nesmíš«, »dostáti právu, soudu« (anebo ku právu, k soudu, před soudem) znamenalo »vytrvati do konce soudu«.

»Dostáti slovu« by tedy mohlo znamenati jen něco, jako »nedostati strachu ze slova, dočkati slova« (*cizího*, jak se samo sebou rozumí). V Tkadlečkovi, z kterého jsme uvedli rčení »státi řeči« s významem »slyšeti řeč, nevyhýbati se jí«, jest také »dostáti řeči«, t. j. »řeč do konce vyslechnouti«, kde ovšem *řeči* může býti i genitiv, jako (podle Jungmanna) vedle »dostáti právu« se říkávalo i »dostáti práva«. Tak, jak dnes se říká »dostáti slovu«, t. j. »vytrvati *v svém* slově, v svém slibu«, je to rčení podle významu jednotlivých slov nesmyslné, a není proč se ho držeti, když sami ří-

káme »státi v slově« a dokonce, mluvíme-li také o osobě, jíž byl slib vyplněn, »dostáti komu v slově«, ne »dostáti komu slovu«.

»Dostáti slovu« je rčení, kterého prostý lid venkovský neužívá, leda, kde je pochytil od lidí městských. Jungmann ho nezná, ale má — z nové doby — doklad rčení podle našeho soudu správného (»ke hře jedenkrát zamluveni, měli bychom dostáti v slovu«); a při pečlivosti, s jakou Jungmann zaznamenával rozličné vazby, i kde na ně neměl knižních dokladů, smíme se domýšleti, že by byl zapsal i tuto vazbu, kdyby byla bývala za jeho doby tak v obyčeji jako dnes. Kott k ní cituje jen Rankův slovník: vznikla tedy asi někdy okolo počátku druhé polovice minulého století. Snad nám poví něco určitějšího nový Slovník. Nevyzpytatelné jsou cesty, jimiž přicházejí do jazyka všelijaké novoty, a tak si netroufáme ani zde hledati určitého výkladu; ale jako skoro vše ve vývoji jazykovém se děje napodobením, vzniklo asi i rčení »dostáti slovu« napodobením podobných jiných, na př. rčení »zadost učiniti« s dativem, jak se právě počátkem druhé polovice minulého století u nás rádo říkalo.

Co jsme řekli o rčení »dostáti slovu«, lze ovšem říci i o jiných rčeních podobných. Jako můžeme státi v slově, mohli bychom státi i ve smlouvě, v povinnosti, třebas se tak obyčejně neříká. Ale pak máme také v povinnosti, ve smlouvě dostáti. A máme ve smlouvě, v povinnosti, v závazku státi po celou dobu a dostáti až do té chvíle, kdy přestává; proto je také nesmyslné říkati na př. že »závazkům včas dostojíme«: totéž lze správněji vyjádřiti na př. rčením *dosti učiniti*, složeninami slovesa *plniti* anebo jinak. Nemusíme státi o rčení, která nemají ani základ ve vlastním významě slov svých ani ve skutečném vývoji jazykovém, jak jej známe z památek starých a z mluvy lidové.

VÁCLAV FLAJŠHANS:

JAZYKOVÉ DESATERO.

Ve varšavském Ateneu (XXV, r. 1900, sv. XCVIII, 391—400) uveřejnil A. Brückner kdysi pro účastníky prvního sjezdu slovanských starožitníků sedmnáct rad (»szanuj starożytnych«, »w fantasye się nie baw« atd.) s příslušnými výklady. Po jeho příkladu bylo by možno sestaviti podobná naučení i pro jiné vědy; zde předkládám čtenářům desatero brusičské.

I. Jeden jest národ, jedna jeho řeč — té jediné věř, té jediné se drž!

Jeden jest národ: všichni, kdo dobře česky psali, — od Husa až po Palackého, Blahoslav jako Neruda, Moravan jako Čech, vrstevník Přemyslův jako Tvůj bratr — ti všichni psali a mluvili, píší a mluví podnes týmž jazykem českým. Jen ten jediný jest správný, všechno ostatní jest chybné. Jen té mluvy dobrých lidí, věrných Čechů se drž; nedbej toho nic, říká-li se, že tak mluví Podskaláci, dráteníci, baby na trhu, mlékařky na ulici; to jest lid, lid dobrý, pravý národ český; odečteš-li formu nářeční, chyby mluvnické, zbude ti dobrý, ryzí jazykový kov, duch jazyka, české myšlení.

2. Cizím bohům se neklaněj — neužívej toho, čeho lid se štítí.

Lid mluví správně a dobře; mluví-li Němec, Francouz, Polák jinak, zní to snad hezky v polštině, franštině nebo němčině, nikoli v češtině. Styděl-li by ses babce na trhu o něčem říci, že »je to neproveditelné«, nebude to dobře, ani když to napíšeš do Věstníka Akademie; hlásá-li prodavačka z trhu: »mladý pane, za dva a po dvou!«, »za korunku litr mlíka«, píše špatně úřední list, oznamuje-li prodej svých knih »*po jedné* koruně« a nezachovává-li krásný a jemný rozdíl mezi předložkami *za* a *po*, v lidu žijící. V Kuldově pohádce čteme: Co za ty ovce chceš, po čem jedna?

3. Cti starší — nemysli si, žes moudřejší než oni.

Staří naši autoři nejezdili ovšem automobilem ani nemluvili telefonem; ale jejich radost i bolest se celkem jevila týmž způsobem jako naše. Když žádali, žádali *od* někoho — stejně Čech Hus jako Moravan Blahoslav nebo Slovák Kollár; žádají-li dnes v novinách něco jen »*po* tobě« nebo »*po* vládě« atd., není to proto správnější, — a nemá to práva na výhradnost, třebas se to vyskytuje už v 16. stol. Stáli-li »*proti*« někomu oni, není dnes nutno, abys ty stál »*oproti*« jiným. Nemysli si, že musíš psáti »*fakt*« — nepsal tak ani Hus ani Palacký a lid také tak neříká. Nemusíš vždycky nositi frak; stará čamara také nebyla špatná.

4. Nevěř nikomu na slepo, ani sobě ne.

Povstávají proroci, proroci nepraví — a ne jenom v politice. Všichni brusiči Ti vyhrožují pod věčným zatracením, abys psal »ředitel« a nikoli »řiditel«.* Ty jim to věříš a věříš to sobě, protože ze »kvítek« máš »květ«, k »svítiti« »světlo« atd. Ale nevěř tomu: ani Petr Zenkl, prorok poslední a nejostřejší, nenapíše a nemůže

* Viz o věci té stať v Drobnostech.

napsati: »nařeď« místo »nařiď«, neřekne a nesmí říci »nařezovati« místo »nařizovati«, protože by se mu každý vysmál. Ale on neřekne ani »třebitel« místo »tříbitel«, »tředitel« místo »tříditel«, »křesitel« místo »křisitel«... proč tedy najednou »ředitel«... Neboj se, lid říká dobře »řiditel« — třebas jenom Podskaláci a ševcovští učeníci; oni cítí dobře, že »ředitel« je, kdo *ředí*. Ale oni mají na své straně také starého Jungmanna; ten rozuměl také trochu češtině a učí správně, docela správně »řiditel« (*zastaralé* »ředitel«)...

5. Piš, jak mluvíš — a ovšem mluv, jak myslíš.

Mnohý si myslí, když něco čte, že si spisovatel také něco myslil. Bývá to někdy pravda. Ale slavné úřady si obyčejně nemyslívají nic. Káže-li ti pražská elektrika, abys »za účelem vyřizování soukromých záležitostí« nezneužíval doby přestupní, nemyslila si ani »za účelem« ani »záležitosti« ani dohromady při obou nic. Nepiš tedy »za účelem«, »prostřednictvím«, »odstraniti«, »dosáhnouti«..., kde se můžeš vyjádřiti češtěji a určitěji; baba na trhu neřekne: »nedosáhne tří roků«, nýbrž »nedočká se 3 let«; plavec od vody »neodstraní věc prostřednictvím bidla«, nýbrž »odstrčí to bidlem«. Tak psal i Chelčický a Blahoslav, Bartoš i Gebauer...

6. Dvě jsou jen cesty, které vedou k cíli: srovnávací a historická.

Chceš-li přijíti některé záhadě na kloub, máš jen dvojí cestu: musíš jíti tak daleko do minulosti, jak jen možná; k jejím kořenům, možno-li. A dále musíš srovnati, jak tentýž zjev se jeví v příbuzných nářečích, řečech a větvích jazykových. Tedy všímej si starých našich památek literárních, čti hodně a s pamětí; a dbej toho, jak mluví národ ve svých nářečích v království, v markrabství i na »horní zemi«, jak mluví naši bratří Poláci, jak Srbové lužičtí atd. Ze starých památek poznáš, jak mluviti dobře česky; z nářečí příbuzných, jak udržeti ducha slovanského...

7. Jako hada a ohně varuj se pouhých fantasií a lichých diktátů.

Není nic lehčího, nežli studium nahrazovati diktátem a fantasií. Snadno si vymyslíš, že se nemá říkati »byl jednou jeden král« (protože to také tak říká Němec) — ale přečteš-li si několik textů starých a lidových, uvidíš, že to byla jenom prázdná slova, lichý diktát. A tys přece demokrat — proč bys jiným poroučel něco, čeho dosud nikdo nenařizoval? Nevíš-li, proč se píše »Tatobíty«, nefantasuj, že podle »byt« se má psáti »Tatobyty«;

neboť lépe říci: nevím, nežli planými fantasiemi šiditi druhé. Podle tebe byli by tam zloději (tat = zloděj) měli byty, kdežto bývali tam biti. Víš, jak to bylo směšné, když náš feuilletonista dělával z Parzivala Bořivoje . . .

8. Časové se mění: co bývalo, není. Nekřis mrtvých.

Vidíš to hned v předpise. Původně se říkalo »nekřes«: ale takové tvary dnes zaváděti je marné. Jsi na omylu, domníváš-li se, že tvary živého jazyka jsou horší nežli staré tvary knižné. Vždyť každý grammatik ví, že tyto počestné tvary spisovné byly kdysi zrovna tak bujné, nevázané, ježaté a rozcuchané, jako tvary dnešní. Neboj se a napiš »v Žabovřeskách«, »mezi čtyřma očima« atd.; vždyť by se všechen tvůj jazykový cit vzbouřil, kdybys psal »v Žabovřescích«, »mezi čtyřmi očima« atd. »Ty mrtvý lež a nevstávej« — pověděl také pro tebe Erben.

9. Co neumíš, nech toho — nedávej se do toho.

Spisovný jazyk vleče s sebou, jako řeka, mnoho mrtvol. Tvůj cit jazykový ti poví, co již zahynulo. Chceš-li mermomocí užívati takových slov a vazeb, musíš se buď pilně učiti (v. č. 6) anebo, nejjistější cesta pro tebe, jsi-li pohodlný, musíš se jim jako lid vyhnouti. »Nechť mrtví pochovávají mrtvé své« radil již Kristus. Tedy: neumíš-li vazeb přechodníkových, kdo tě nutí, abys jich užíval? Neznáš-li pravidel o stavbě souvětí, nestav jich. Neumíš-li časovati sloveso »kláti« nebo skloňovati »žrec«, kde je psáno, že musíš právě těch slov užívati? Potřebuješ-li jich nutně, nauč se jim — ale nepiš nic, co tvému jazykovému citu připadá cizí a nepovědomé.

10. Já jest první osoba: buď svůj!

Plavce na moři, poutníka na zemi, letce ve vzduchu vedou jistě a bezpečně věčné hvězdy; jednání každého z nás řídí a soudí zcela neklamně naše svědomí; nic na světě nemůže těchto vodítek nahraditi. Tak také veškeré Tvé mluvení a myšlení řídí věrně a správně Tvůj jazykový cit, který jsi zdědil po svých předcích, v němž Ti odkázali celé své kulturní dědictví, ale také všechno budoucí poslání Tvé a Tvého národa. V tom jazykovém citu máš první a nejlepší grammatiku, nejbohatší a nejdůkladnější slovník; ten Tě spojuje se všemi Tvými kmenovými bratřími od Šumavy k Tatrám, ten Tě staví do jedné řady se Štítným, Husem, Chelčickým . . . Palackým, Čechem (v. č. 1.) . . . Cítíš dobře každou odchylku, které se dopouštíš — a cítíš také dobře, jak pomalu tento cit jazykový nás všech se otupuje a kazí. Tvou po-

vinnosti jest udržeti dědictví předku co možná neztenčené, co možná rozhojněné. Buď svůj: piš tak, jak mluvíš, mluv tak, jak myslíš (v. č. 5.) — ale mysli již od začátku tak, jak Ti káže Tvůj zdravý, nezkažený cit. Čítej díla svých předků (neboť skutkové předků jsou chloubou i výstrahou potomkům), ale nevyhýbej se lidu; byli jsme již od dob Husových národ demokratický — ale demokracie nezáleží pouze v tom, chtít se rovnati šlechtě. Piš česky, jak Ti to Štítný i Palacký přikazovali — ale nejenom českými slovy, nýbrž také celou českou duší. Varuj se zbytečných cizích slov, ale nemysli, že cizota jest toliko v cizím zvuku. Čítej hodně a pilně (č. 3.), ale nemysli, že každé tištěné slovo je již proto správné, že je napsal slavný spisovatel nebo veliký brusič. Miluj svůj jazyk, jakož i domácí písemnictví: ale dbej pravdy, pravdy především, vnější i vnitřní. Cítíš-li, jak se vrozený a nepokažený Tvůj cit jazykový vzpírá, nehřeš proti němu sám — ale netrp toho ani u druhých...

JIŘÍ V. KLÍMA:

„ROENTGENŮV“ A „ROENTGENOVÝ“.

Náhodný objev německého fysika Roentgena měl veliký a pronikavý význam pro lékařství, jež používajíc paprsků Roentgenových, upravilo si objev původně fysikální pro své výzkumy a svá pozorování. Zavedeno prosvěcování živého těla paprsky Roentgenovými, orthodiagrafie, teleroentgenografie a p., vznikla i samostatná věda roentgenologie, zaznamenávající a srovnávající výsledky veškerého badání paprsky Roentgenovými. Pro všečky tyto práce se v jazyce našem ustálil již jazykový zvyk. Říkáme »roentgenovati«, užíváme výrazu »roentgen« nejen pro známý soubor přístrojů, potřebných při vyšetřování paprsky Roentgenovými (lékař si pořídil roentgena, má ve své ordinaci roentgena), nýbrž v nemocnicích a sanatořích nazýváme roentgenem i místnost, v níž se vyšetřování provádí (pan professor je v roentgenu). V obojím případě potuchlo a vymizelo již úplně povědomí, že roentgenovati souvisí s osobním jménem objevitele Roentgena, *roentgenovati* a *roentgen* jsou již výrazy pro postup a methodu vědecké práce, pro soubor přístrojů, zkrátka pro věc, nikoliv již pro osobu. Od těchto obecných slov byl již jen krůček k tomu, aby bylo utvořeno i přídavné jméno, zahrnující a vystihující pozorování a výzkumy paprsky Roentgenovými, a prof. Syllaba zavedl nové adjektivum »*roentgenový*«. Tam, kde Němci užívají v duchu svého jazyka složenin, a to nejen Roentgenstrahlen, ale i Roentgenforschung,

Roentgenuntersuchung, máme my v duchu svého jazyka prozkum roentgenový, nálezy roentgenové (t. j. nálezy paprsky Roentgenovými), léčbou roentgenovou (t. j. léčbou paprsky Roentgenovými) a p. Podstatu věci nejlépe objasňují vlastní slova prof. Syllaby: »Methodika vyšetřování paprsky Roentgenovými, jak si ji moderní lékařství vypracovalo, není již methodikou Roentgenovou, na př. o princip orthodiagrafie Roentgen nemá přímých zásluh, orthodiagrafie není methodou Roentgenovou. Chceme-li tedy použíti slova, které by upomínalo na osobu objevitelovu a souviselo při tom s obecným názvem již vžitým, nezbývá než užíti o příslušných lékařských methodách, nálezech a výzkumech přídavného jména »roentgenový«.«

Snad bylo by se možno pozastaviti nad koncovkou *-ový*, pro niž u adjektiv odvozených od jmen osobních není nasnadě obdob; * v lékařství jen »lidový« tvar »bilrotový« batist, nebo lidové názvy ulic v Praze a v předměstích, Myslíkov*á*, Vodičkov*á*, v Žižkově Husov*á*, Havlíčkov*á*, Milíčov*á* a na Vinohradech Perunov*á*, Máchov*á*. Na případech těch a podobných vidíme, že adjektivní zdloužení koncovky podle sklonění složeného vzniká přirozeně všude, kde pohasíná povědomí přináležitosti přídavného jména přisvojovacího k jmenované osobě, kde se již přídavné jméno necítí jako přisvojovací. Tak vzniklo i přídavné jméno »roentgenový«. A ježto vyhovuje jazykové potřebě odborníkově a není proti němu závažných námitek filologických, lze uvítati nové slovo pro obecný pojem lékařský.

POSUDKY.

J a n H ý b l, *Justýnčin mistrovský kus.* Stoletá humoreska. Vydal a úvod o českém humoru a jeho nejstarším pěstiteli napsal

---

* Obdobné případy, kdy od vlastního jména, vzatého za jméno obecné (appellativum), bylo utvořeno přídavné jméno příponou -ový (jako Roentgen — roentgen — roentgenový), jsou na př. tyto: š r a p n e l o v á palba (od šrapnelu, který má jméno po svém vynálezci, angl. plukovníku Shrapnellovi), b a t i s t o v ý šátek (z batistu, pojmenovaného takto po prvním výrobci této tkaniny Baptistovi Chambrai), g o b e l i n o v á výzdoba (od gobelinu, jehož vynálezcem je Pařížan Jean Gobelin), l l o y d o v ý parník (majetek společnosti toho jména, jehož někdejší nositel, Eduard Lloyd, měl koncem 17. stol. v Londýně kavárnu, která byla zároveň jakousi loďařskou bursou), b o j k o t o v é hnutí (od bojkotu, opatření nazvaného takto po Jamesi Boykottovi, † 1897, správci irského hrabství Mayo, který byl dán irskou ligou v klatbu, takže mu nikdo nepracoval a nikdo se s ním nestýkal), m a n s a r d o v á střecha (prý podle franc. stavitele François Mansarda, † 1666), s i l h o u e t t o v ý obrázek (podle gener. kontrolora a pozdějšího ministra Štěpána de Silhouette † 1757) atd. Red.

F e r d i n a n d S t r e j č e k. V Praze 1917. Světové knihovny č. 1286—87. Nakladatelství J. Otto [!].

Knížkou touto prof. Strejček podnikl pokus, vyrvati propasti nepaměti první humoresku našeho obrození. Jméno Jana Hýbla i osobu jeho zvěčnil Alois Jirásek ve svém románě *F. L. Věk*; pokud se bude čísti tato kniha, potud bude žíti také tento skromný, ale neúmorně pilný pracovník literární, znamenitý bavitel společnosti a typický návštěvník »Staré rychty«, jenž »pivečko příliš miloval a tím sebe zanedbal i zahrabal«.

Ferdinand Strejček doplnil dílo Jiráskovo a obeznámil nás nejen s osobou, nýbrž i s prací Hýblovou, a to s nejlepší belletristickou prací jeho. Pokládáme ten čin za záslužný. Dnes se vrací pozornost a láska čtenářstva větší měrou než kdy doposud k době obrozenské a k buditelům našim. Lidé malí vykonali dílo veliké, protože měli lásku, která přenáší hory. Jest to jedinou snad dobrou stránkou hrozné války nynější, že u všech národů pilněji obrací zřetel k sobě samému, k vlastní podstatě a že způsobila zvniternění, prohloubení života každého národa, horlivější pěstění svéráznosti a ryzosti jeho. Tak se vynořil ze tmy polozapomenutí Josef Kajetán Tyl a zazářil jasným leskem; tak česká kniha, česká hudba, český kroj, český obraz našly příznivců, jako nikdy dosud.

Příznivá jest tedy půda i opětnému oživení Hýblovy práce. Při ní nás nad jiné zajímá mluva. Hýbl jako redaktor, korrektor a překladatel už sám sebou byl povinen dbáti dobré češtiny, nehledě ani k tomu, že doba obrozenská především pracovala o vzkříšení a zvelebení jazyka. Ale Hýbl nepřestával na tom, aby sám dobře uměl česky, nýbrž on i »poučuje krajany své také nejednou o duchu českého jazyka a kárá nepěkné tehdejší mluvy«, takže Strejček o něm uvádí jako novinku, že byl z prvních brusičů jazyka mateřského.

»Justýnčin mistrovský kus«, první humoreska česká v nové době literatury naší, čte se i dnes ještě zcela pěkně při veškeré naivnosti své. To způsobuje hlavně vtipná, milá řeč její, kterou jasně prosvítá celá dobrácká a čtveračivá povaha spisovatelova. Řeč ta jest protkána lidovými obraty a úslovími, plyne prostě a hladce i bystře, má cosi zálibného do sebe. Žert a vtip ji účinně koření.

Vydavatel (patrně, aby se zachovala vůně doby a její ráz i ovzduší) ponechal v pravopise i v řeči všecky zvláštnosti a chyby její. Čteme tedy: nikd*ý*, ruce nest*í*skaly, myšl*í*nky, přeme*j*šlel, milý an*j*el*i*, dobré *j*itro, pol*í*bil ji, k*ř*tící jméno, obl*í*čej, re*jí*stř*í*k, panáčkové vrtějí hlavou, byla smířenlivé povahy, s čím *by jste* byl spokojen, očma, tu stoje*jí*, h*y*stor*y*e, kdy*by jsi* jen nebyla tak tuze příjemná, slzy se *jej* tázaly, d*á*lší, kdyby nás přist*í*hl, před

chvílkou, zůřivost, jejích duše zdály se v jedno stíkati, smířejí, všickni tří, obyvatelу a j. Bylo by však bývalo s prospěchem, podotknouti v úvodě, že se podává text nezměněný; ledakdo může pokládati některé ze zvláštností tehdejšího pravopisu za nedostatečné opravení tiskových chyb, jiný, méně vzdělaný čtenář, i za správný způsob psaní. Několik slov o písmě a jazyce Hýblově bylo by zajisté vhodně a vítaně doplnilo literární úvod, v němž nám jen nechutná slovo »*rozhodně*« (nejzajímavější a nejcennější jest rozhodně nejdelší práce celého podniku, překladem z němčiny rozhodně [m. najisto, naprosto] není), pak tvar *zařazená*, správný sice, ale méně libozvuký než rovněž správné *zařaděná*, a posléze pravopisně nesprávné: ocítal se m. ocital a vzdělavací m. vzdělávací. — Co dále Strejček vybral z humoru Hýblova, jest slabé a dnes již neobstojí; mohlo proto raději býti vypuštěno.

Karel Kálal, *Slovenské pohledy*. S mapkou Slovenska. »Za vzděláním«, svazek 96. Za 60 h. Nákladem Jos. R. Vilímka v Praze. [1917.]

Touto novou knížkou Kálalovou se čtenář potěší a opravdu také poučí. Vypráví o zemi a lidu, o stolicích a úřadech, podává pohled dějepisný, vypisuje pomaďaršťování Slováků, jejich rozvoj literární a národohospodářský, učí čísti slovensky, a na konec se ptá: Co dělat? a odpovídá několika vhodnými radami, jak by se vzájemnost československá mohla prováděti a utvrzovati.

Ale jak jest to všechno podáno jasně, stručně, poutavě, jadrně! Kálal patrně chodil do školy k Havlíčkovi, u něho se učil psáti. A jest v této knížce viděti, jak se tomu dobře naučil. Zde nenajdeš dlouhých period; jsou stručné, ale výstižné, obraty má lidové, nestrojené, názorný sloh, cizí slova vždy vyložena a ztlumočena; čtenář hned vidí jasně před sebou, co se mu předvádí před oči, zejména když spisovatel volí slova, která se trvale vtiskují v pamět.

Slyšme na příklad začátek.

Vodím si čtenáře po Slovensku, ukazuji mu a vypravuji:

Mnoho hor, to je ráz Slovenska; čtenář má starost, z čeho lid žije. Odpovím mu čísly. Neplodné půdy (skal, močálů a j.) je 4·7%, v Čechách 3·25%, tedy o málo méně. — Daří-li se na Slovensku také *pšenice*, jedí-li Slováci koláče ze své mouky?

I pšenice tam roste; pěstuje se na 28.527 jitrech; udaří se jí 1,771.125 metrických centů za 34,813.000 korun. — Trenčanská

stolice (z ní jsou drátenici) zdá se býti také samá hora, a přece pěstuje pšenici na 16,468 jitrech za 2,444.000 korun. — —

Slovensko má *budoucnost*. Jeho naděje jest *v továrním průmyslu*. V celém mocnářství není země, která by měla tak příznivé podmínky pro tovární průmysl jako Slovensko. Postojte při Váhu, nebo jděte po jeho břehu hodinu, půl dne, den... To množství vody, ten prudký spád — jaká to obrovská vodní síla! A pozorujte přítoky s vysokých hor padající — zase množství vodní síly. A rozhlížejte se po horách, po tom množství lesů jehličnatých i listnatých. V zemi je uhlí, v zemi je železo a množství jiných nerostů od olova do stříbra a zlata. V zemi je také hojnost pracovní síly, jež dosud hledá výživy za hranicemi.

Kdo opanuje velkoprůmysl slovenský, bude pánem Uher.

Ovšem, ovšem, když se zamyslíme v přítomnost, jakoby nám prostřelil křídla, klesáme k zemi...

Čtenář nám dává otázku: *Komu patří zem* (lépe: čí je země) a *komu její lid?* Tu si povzdychneme a zamlčíme se na hodnou chvíli...

A tak spisovatel srovnává i jinde stav věcí českých a slovenských, aby rozdíly vynikly. Na př. mluví-li o čistotě, praví: Řekněme si pravdu: U nás je posud dost nečistoty. Jihočeská hnojiska jsou chvalně známa. Ale na Slovensku je nečistoty ještě víc, hnojnice teče i po ulicích měst. Jest ovšem Slovensko dvojí; trefně to řekl básník Heyduk: »Jinak v horách, jinak v pláni: v horách žebráci a dole páni.«

Národní písně karakterisuje Kálal opět tak prostě a přece výrazně: »Nár. písně slyšíte po celém Slovensku; jsou zvláštní, krásné, svědčí o uměleckém nadání. Jsou většinou smutné, tvořené v duchu starých písní církevních.« A podobně rysy krátké a význačné má pro školství, pro národní hospodářství, dějiny, pro vše. Tak psáti dovede, jen kdo ovládá látku, jako sochař kámen a malíř barvy.

Jsme-li uspokojeni slohem Kálalovým i barvitostí jeho mluvy (na př. po heydukovsku: okénka maličká, že je širákem zakryje), projevujeme plnou spokojenost i se správností jazykovou. Není tu téměř co vytýkati. Píše-li spisovatel: »Dále se dobývá na Slovensku ruda zinková, antimon, rtuť, vzácné opály«, přáli bychom si ovšem, aby se tu zachoval druhý pád u slovesa, tedy: dobývá se... rudy, antimonu, rtuti, vzácných opálů«; ale pohříchu naše školy v přírodopise jsou té chyby vůdci. Jinde K. zkracuje minulé příčestí o *l;* píše: byl by odmít', patrně pro lidovost tvaru toho. Ale není radno tak oklešťovati tvary jazykové v mluvě spisovné. Lidovost formy přiměla asi Kálala také užívati neurčitého způsobu výhradně bez spisovného *i;* píše: jazyk národní jediný má

kouzlo zušlechťovat srdce a ducha rychle osvěcovat, atd. Snad bychom se přece neměli ještě nadobro rozloučiti s plnozvučným *ti*. — Ve větě: Župan může zemany soudit jen v záležitostech peněžních, by se dobře nahradilo slovo záležitost výrazem: *ve věcech* peněžních. Ale to jsou drobty, ani ne výtky, nýbrž jen přání.

DROBNOSTI.

STÉHO VÝROČÍ OBJEVENÍ RUKOPISU KRÁLOVÉDVORSKÉHO,

jež se stalo r. 1817 o svátku patronky země české sv. Ludmily, bylo u nás vzpomenuto četnými úvahami, celými přednáškami neb aspoň stručnými zmínkami, v časopisech odpůrců našich však vášnivým urputenstvím, nenávistným posouzením události té, jímž hozen kámen i na celé obrození české, které prý se provedlo použitím podvodu, lži a mystifikace světa i vědy.

České vzpomínky za to spravedlivě rozdělovaly světlo a stín.

Nelze zajisté popříti, že záře slávy se snesla na Dvůr Králové a na celý národ český romantickým nálezem romantického rukopisu toho; ba veškero Slovanstvo pocítilo kus pýchy z něho. Největší duchové současné vědy a poesie, geniální skeptik český, Dobrovský, jako německý velmistr všeho básnictví, Goethe, poklonili se kráse a starobylosti RK. a věřili v jeho pravost.

Ovšem byla pro tu víru půda tenkrát jak náleží zkypřena. Bylo tomu teprv několik desítiletí, co nastolen na trůn opět polozapomenutý Homer, co objeveno epos o Nibelunzích, co Herder vydal své věkopamátné Ohlasy národů v písních, co irská, španělská, ruská a srbská poesie lidová nabyla zasloužené cti, budíc podiv a radost svou svěžestí a krásou. A krátce před tím si Ossian podmanil všecky duše, aniž kdo tušil, že jest to rovněž padělek. Revoluce francouzská a Rousseau svým heslem »Vraťme se k přírodě« vykonaly pak s druhé strany své dílo.

Jak působil RK. na probuzení, vzpružení a utvrzení národního sebevědomí, to dopodrobna vědecky ještě není úplně vyšetřeno, ale tolik víme a některé vzpomínky také na to poukázaly, že působení to bylo hluboké a široké. Básnická mluva byla obohacena novými obrazy, obraty a slovy, prosodie časoměrná dostala smrtelnou ránu ve vém mladém ovládnutí českého verše, do společnosti básnických hrdin českých přibyly vedle něžných postav dívčích bohatýrské zjevy Záboje, Slavoje, Lumíra, Jaroslava, Čestmíra, Výhoně Duba, Beneše Heřmanova, které si záhy potom proklestily cestu též do dějin našich, byť i s přídechem mystičnosti. Arne Novák napsal ve své vzpomínce, že vedle Kollárovy Slávy dcery a Šafaříkových Starožitností vykonal z literatury naší Královédvorský rukopis, přeložený do všech jazyků slovanských, nejvíce pro slovanskou vzájemnost.

Rukopisy nezůstaly bez vlivu ani na ostatní umění, a že zavdaly podnět Manesovi, Myslbekovi a Smetanovi k nesmrtelným výtvorům, bude vždy jim počítáno na stránku dobrou.

Spory o pravost a nepravost RK. byly bolestné a kruté, obzvláště pak poslední, který pohříchu nezůstal obmezen na pole vědecké, nýbrž (jak už u nás při sporech bývá) vybočil na pole osobní a otrávil bojovníkům léta života. Stal se dokonce i bojem politickým, rozdělil národ ve dva tábory: staromilce a novovědce. Ale přes to bude povždy z nejčestnějších bojů našich.

Byl to boj o pravdu, velikou, hluboce důsažnou, ale národu bolestnou, neboť byl spojen se ztrátou drahých jemu pokladů. Minulost skvělá se zatemnila, zbylo prázdné místo, kde dotud stála básnická chlouba národa. Nemůžeme se proto diviti, že se s ní národ loučil těžce a nerad. Professor Gebauer, sám dlouhá léta věře v pravost RK. a v universitních přednáškách podávaje nejznamenitější rozbor jeho, poznav pravdu, neváhal ji přímo odhaliti národu a světu, vyznati, že se sám dlouho mýlil. Ztratilo se mnoho, ale získalo se mnohem víc: pravda.

Boj o RK. byl vědeckým přerodem českých učenců, zúrodnil naši vědu, dal podnět k novému badání filologickému, historickému, paleografickému, chemickému na obou stranách. Odhalil také mnohé povahy české, ryzí, silné, ale též nepěkné, byl kácením model. Pro některá slavná dotud jména, jako Kvíčalovo a Hattalovo, znamenal smrt.

Vymýtil z našeho života vlasteneckou fraseologii, aby ustoupila práci věcné, střízlivé, neúmorné, která měla povznésti české jméno na úroveň novodobou, dodati české práci, českému životu moderního rázu.

Uvážíme-li to vše, posoudíme klidněji, nežli bylo dříve možno, a spravedlivě podvržené dílo Hankovo, Lindovo a Svobodovo.

RK., zbavený své slavozáře minulostní, nepozbyl ceny ani jako výtvor novodobý. I podvržené dítky stávají se někdy slavnými. B.

»ŘIDITEL« — ŘEDITEL.

Článek prof. Flajšhanse »Jazykové desatero«, uveřejněný v tomto sešitě »Naší Řeči«, zavdá asi podnět k výměně názorů, která bude redakci »N. Ř.« jen vítána. Dnes uveřejňujeme odezvu na výklad Flajšhansův o slovech ředitel — řiditel. Následující řádky byly napsány původně jako odpověď na dotaz, po dodání Flajšhansova »Desatero« byl výklad autorem rozveden a doplněn.

Slovo ředitel jest odvozeno ze slovesa řiditi. Sloveso řiditi znělo v staré češtině řiediti (právě tak jako svítiti — svietiti, míříti — mieřiti a p.) a bylo odvozeno z kmene řad-, který máme též v slovech řád, řada, ú-řad po-řá-dek a p. Byla-li ke kmeni řad- připjata přípona se samohláskou širokou, kmenové »a« se neměnilo, na př. ř a d a; byla-li k němu připojena přípona se samohláskou úzkou, měnilo se (přehlasovalo) »a« v »ě«, na př. úřad — úřědní, nč. úřední (neboť ě se udrželo jen po souhl. p, b, v, m), kdežto »á« (dlouhé) se měnilo v »ie«, na př. řád-iti — řiediti a po změně ie v í říditi (nč. řáditi, významu odchylného, je slovo nestaré). Tutéž změnu (přehlásku) máme také na př. v slovech přadu (přástva) — přědeš (nč. předeš), inf. přiesti (nč. přísti); saham (při-sahám) — při-sěžník (nč. křivopřisežník) —inf. do-sieci (nč. dosíci = dosáhnouti); vázati (vazba) — vězeti (vězení) — vieže (víže se = váže, pojí se) a j. Od slovesa říditi (stč. řiediti) jest utvořeno

podstatné jméno, o něž jde, příponou -tel, před níž se kmenová samohláska zpravidla zkracuje, na př. tázati — tazatel, obývati — obyvatel, odloučiti (stč. otlúčiti) — odlučitel a p.; samohláska í, vznikla-li z dlouhého ie, zkracuje se ovšem v krátké ě, na př. sbírati (stč. sbierati, srov. výběr, sběř a p.) — sběratel, odběratel a tak také říditi (stč. řiediti, srov. úředník) — ředitel, nč. ředitel.

Tvar »ředitel« jest podle theorie mluvnické tvar správný.

Vedle tvaru »ředitel« se vyskytuje v dnešním jazyce také tvar »řiditel« a bývá dokonce doporučován jako tvar lepší. Jest na pohled utvořen od téhož slovesa »říditi« za mechanického zkrácení »í« v »i«, tedy asi podobným způsobem, jako kdybychom vedle slova »sběratel« utvořili slovo »sbiratel« podle »sbírati«, vedle slova »natěrač« slovo »natirač« podle »natírati«, vedle slova »těžítko« slovo »tižítko« podle »tížiti« atd.

Tvar »řiditel« je tedy podle theorie mluvnické tvar chybný.

Avšak i chybné tvary mohou v jazyce nabýti práva, jestliže jim jazyková prakse, usus, dopomůže k vítězství nad tvary správnými. Od příd. jména »řídký«, stč. »řiedký« (srov. řediti) byl v stč. komparativ »řězší« a »ředší« (jako bílý — bělejší, dial. bělší), kterého se užívalo v spisovném jazyce i pak, když se už přestalo říkati »řiedký« a vyslovovalo se »řídký«. Časem se však podle příd. jména řídký vytvořil mechanickým zkrácením í v i nový komparativ »řidší«, který se s počátku cítil zajisté jako »chyba« vedle tvaru »ředší«, ale častým opakováním zevšedněl a rozmohl se v jazyce spisovném tou měrou, že tvar »ředší« živořil vedle něho nějaký čas jako tvar zastaralý, archaistický, až konečně upadl v zapomenutí. Dnešnímu spisovnému jazyku je už zhola cizí. Týmž pochodem vytiskl na př. novotvar »navštiv« (od navštíviti, stč. navščieviti) starší a správnější tvar »navštěv«, novotvar »sviť« (od svítiti, stč. svietiti) původní tvar »svěť«, zatím co v přemnohých případech jiných prakse jazyka spisovného zůstala věrna tvarům původním, jako na př. »pospíšiti — pospěš«, »roznítiti — rozněť«, »mířiti — měř (ob. miř«), »rozsvítiti — rozsvěť« (ob. rozsviť), »díra — děravý« (ob. diravý) atd. I jest tedy otázka, jak se zachovala prakse spisovného jazyka k tvarům »ředitel« — »řiditel«.

Tvar »ředitel« jest tvar původní a starý, zcela shodný s pol. »rzędziciel«, rządziciel«. Jungmann v Slovníku (III, 809 a 828) uvádí v heslech tvar »ředitel« (hesla »ředitel, ředitelčin, ředitelka, ředitelní, ředitelský, ředitelství, ředitelův«) i tvar »řiditel« (hesla »řiditel, řiditelský, řiditelství). K heslu »řiditel« připojuje sice výkladem tvar ředitel označený hvězdičkou na znamení zastaralosti, ale vlastní hesla s »řed-« tohoto označení, jak bychom podle prakse Jungmannovy očekávali, nemají. Doklady pak uvádí Jungmann jen pro tvary s »řed-«, a to nejen z doby starší (z Veleslavína, z Lomnického), nýbrž i z novější (z Dobrovského, z Krameria, z Kroku) i z obecného užívání (Ředitel ústavu nějakého.. Us.); pro tvary s »řid-« nemá vůbec žádných dokladů, vyjmouc jediné »řiditelství«, doložené citátem z Lešky, kde však nejde o tvar »řiditelství«, nýbrž »říditelství« (ps. řjditelstwj). Sám se také v praksi slovu ředitel nevyhýbal; brněnského Karafiata jmenuje v dopise (ČČM. 1881 str. 511) »kněhředitelem«, Javornického (v Hist. lit. č. 657) »ředítelem« hlavní školy v Nových dveřích. Bylo tedy i za Jungmanna i Jungmannovi slovo ředitel ještě

obvyklé; za obecně obvyklé je označuje i Gebauer (Hist. ml. I, str. 591) a z usu spisovného nevyšlo do dneška; ze seznamů matičních údů a dárců musejních v ČČM. na př. bylo by možno shledati pro ně doklady rok za rokem.

Vedle starého a spisovného tvaru »ředitel« ujal se v obecném jazyce novotvar »řídítel« s kmenovou samohláskou nezkrácenou právě tak, jako v ob. dohlížitel, zasílatel, obývatel, v spis. zkoumatel, působitel, anebo v ob. řídič (Prav. z r. 1913 řidič), řídítko a p. Délka, vzniklá a udržovaná etymologickou souvislostí se slovesem »říditi« a podporovaná přízvukem, je i v dnešní obecné výslovnosti zcela patrná, je dosvědčena pravopisnými chybami (Brus mat., 3. vyd., učí řiditel, špatně říditel, spr. ředitel, Prav. 1913 ředitel, nikoli řiditel ani řiditel) a dotvrzena již u Jungmanna, který heslo »ředitel« opisuje výrazy řjditel, řjdjcj (pomíjeje tu zcela tvar řiditel), ředitelka = řjditelka, ředitelčin = řjditelčin a který pro heslo řiditel a jeho odvozeniny nemá jiného dokladu, leč řjditelstwj zemské. *

Tento lidový, obecný tvar říditelství pronikal z jaz. obecného i do spisovného (viz doklad z Lešky), ale byl tu patrně hned na jeho prahu korrigován theoretikem (snad Jungmannem samým), který jsa si vědom pravidla o zkracování kmenové samohlásky ve jménech na -tel, zlepšil uměle obecné »říditel« v spisovné »řiditel«, dokladů pro ně ovšem nemaje.

Je tedy v jazyce tvar trojí: a) spisovný tvar »ředitel«, theoreticky správný, dosvědčený nepřetržitě od 15. stol. až do dneška **; b) obecný tvar »říditel«, novotvar s odchylnou kvantitou, a c) uměle upravený tvar »řiditel«, který má ze spisovného kvantitu, z obecného kmenové »i«. Usus obecný, jehož vlivu jazyk spisovný je trvale vydán, podporuje vlivem svého novotvaru »říditel« ve spisovném jazyce existenci umělého tvaru »řiditel« vedle spisovného, obecnému jazyku již neznámého tvaru »ředitel« a způsobuje v spisovném jazyce jisté kolísání, jehož svědectvím jsou výstrahy mluvnic, brusů, pravopisných pravidel atd. před záměnou »ředitel« — »řiditel«. Možná, že se kolísání skončí opětným zánikem novotvaru (řiditel) a vítězstvím tvaru spisovného (ředitel), právě tak jako se skončilo na př. mnohaleté kolísání kněh (ntv.) — knih (pův.) nebo radosť (ntv.) — radost (pův.) a j.; možný jest ovšem i opak, t. j. vítězství tvaru »řiditel«, ač v kvantitě jeho bude vždycky nejistota, protože tvar ten je takřka predestinován pro výslovnost »říditel«. To jsou ovšem jen dohady; faktem nesporným je pouze to, že pokud v usu spisovném žije a trvá správný a původní tvar »ředitel«, náleží mu rozhodně přednost přede všemi novotvary. Ne tak ani proto, že je theoreticky správnější — co tvarů theoreticky nesprávných je v každém spisovném jazyce! — ale že je to tvar, který se v spisovném jazyce přirozeně vyvinul, v něm aspoň třístaletým nepřetržitým užíváním zobecněl a dosud v něm žije. Tvarů »ředič« za ob. »řídič« (podle Prav. řidič),

---

* Již Řehoř Hrubý z Jelení ve sborníku z r. 1513 napsal »věcí lidských ... zprávce a rzijeditel« (42b), t. j. podle tehdejšího pravopisu ř i e d i t e l, ř í d i t e l. Red.

** Nejstarší doklady tvaru ř e d i t e l, této chvíle nám známé, jsou z r. 1473 a n. ve jméně úřadu čtyř »ředitelů zemských« (Arch. Č. 4,467; 5, 369; 8, 147). Red.

»zvěřátko« za ob. »zvířátko« (Prav. zvířátko) anebo »ředší« m. »řidší«, »řeď« m. »řiď« do spis. jazyka zaváděti nemůžeme a nesmíme, byť byly theoreticky sebe správnější, protože jich jazyk spis. buď nikdy neměl anebo jich dávno pozbyl; naopak však zase, pokud v usu spisovném budou žíti tvary »rozsvěť«, »děravý« a p., nemá nikdo práva zaváděti za ně uměle a svévolně obecné novotvary »rozsviť«, »diravý« a p. A to platí i o slovech »ředitel« — »řiditel«.

Námitka, že by se slovo »ředitel« (kdo řídí) mohlo másti se slovem »ředitel« (kdo ředí, rozřeďuje), je lichá. Především není ve spis. jazyce slova »ředitel« s významem = kdo ředí (nikdo neříká na př. ředitelka mléka!); slovo to bylo vytvořeno uměle, theoreticky a tendenčně na potírání slova »ředitel« (= kdo řídí). * A i kdyby skutečně obě ta slova »ředitel« (= kdo řídí) a »ředitel« (= kdo ředí) v jazyce spisovném byla a v něm žila, nebylo by to nijaké neštěstí ani důvod k zaujatosti proti kterémukoli z nich. Slov. stejně znějících a přece různého významu žije v každém jazyce bez závady spousta, neboť nesprávnému chápání a matení jich brání souvislost větná, která význam každého slova staví teprve do pravého světla; a že by na př. ve výraze »ředitel akademického gymnasia« mohl někdo viděti označení osoby, která akademické gymnasium rozřeďuje, to přece nebude nikdo tvrditi vážně!

V. E.

DIVOKÉ KVÍTÍ Z NOVINÁŘSKÝCH LUHŮ.

Bují čím dál divočeji a vyskytují se v něm kvítka, o nichž jsme myslili, že již dávno vyhynula. Snad se kdosi probírá ve starých »brusech« a vybírá z nich věci, které tam byly nejpříkreji odsuzovány, aby milované řeči české zasadil hodně nových ran. Vizme z mnoha málo:

»N á r o d n í L i s t y« dne 30. září: Od dalšího toku světových událostí bude záležeti, jakou formu si na příště dovede utvořiti spolužití národů (m. Na dalším v ý v o j i světových událostí bude z á v i s e t i, v jaké způsobě budou příště národové spolu žíti).

T a m t é ž: Válka dosud trvá a všichni národové béřou na ní podíl (m. a všichni národové m a j í na ní podíl, nebo: se jí účastní. Béřou je vůbec hrubá chyba m. berou).

T a m t é ž 5. října: »Vláda učiní četné projevy pro pokračování ve válce. Tyto projevy pozůstávati budou nejen z oficiálních řečí, nýbrž i z uspořádání intervenistických sdružení«. Ptáme se: může-li tomu rozuměti obyčejný čtenář? Domnívali jsme se, že krásné obraty: pozůstávati z něčeho, bráti(!) podíl jsou již na odpočinku, ale pořádně jsme se mýlili. Věta uvedená by zněla správně: Tyto projevy b u d o u s e s k l á d a t i nejen z . . . nebo: takové projevy se stanou nejen z úředních míst, nebo prostě: úředně), nýbrž také od sdružení (spolků) zákročních (pro zakročení). Slovo »uspořádání« jest hříšný překlad německého: Veranstaltungen, což znamená schůze, shromáždění, průvody a podobné projevy. — Ještě pěkněji to řekly

---

* Tak si tropil v č. 168 »Nár. Listů« z r. 1916 »řídící učitel z venkova« nechutný posměch z tohoto slova, vykládaje, že se hodí mlékařům nebo kořalečníkům, kteří ředí své zboží. Red.

»N. L.« dne 29. září, píšíce: Naše zločiny pozůstávaly v tom, že jsme naše smýšlení nezapřeli! Kdyby se řeklo: Naše zločiny záležely v tom, že jsme nezapřeli svého smýšlení, bylo by to patrně tuze školácky správné.

Večerník »Práva Lidu« dne 12. října: Pro a proti českému státu (m. pro český stát a proti němu).

Tamtéž 13. října: Úřad pro výživu lidu zabavil celou letošní sklizeň zelí, která má býti předána(!) továrnám na kysané(!) zelí ku zpracování (m. která má býti odevzdána továrnám na kvašené nebo kyselé zelí ke zpracování n. aby je zpracovaly).

Tamtéž 1. října: Co vám poví moderní banky? (m. povědí).

Tamtéž: V zemi, jiř možno nazvati komorou, oplývající vším bohatstvím životních potřeb, široké vrstvy obyvatelstva, dělnictvo, živnostnictvo a stavy střední v pravém slova smyslu hladoví a strádají (m. hladovějí).

»Národní Politika« dne 6. října: Rektorát university vydal ohlášení, že přednášky počínají bezprostředně po zápisu, protože prý později bude snad nutno vzhledem k obtížím vytápěcím zavésti chladnové prázdniny (m. že přednášky se počínají přímo po zápise .... dáti prázdniny pro chladno nebo: chladniny. — Slovo »bezprostředně«, přeložené z německého unmittelbar, vytisklo už úplně pěkná slova česká. Již Matiční Brus upozorňuje, že možno říkati m.: v bezprostředním okolí — v nejbližším, samém okolí, místo: bezprostřední dojem — přímý, místo: bezprostředně následoval — v patách ho následoval atd.

Tamtéž 9. října: Strany většiny žádají od kancléře nedvojsmyslné(!) prohlášení. Krásné nové slovo! Původ: unzweideutig. Dobrý Čech by žádal po kancléři jasného, upřímného, nepokrytého, poctivého nebo určitého prohlášení.

Tamtéž: Jeho přítelíček E. H. Wolf nápadným způsobem se šetří. Tedy on sám sebe šetří, že? A přece se chtělo říci, že způsobem podivuhodným, zvláštním, okatým nebo neobyčejným se šetří jeho přítelíčka Wolfa. Jest zajisté veliký v tom rozdíl, šetřím-li se sám či šetří-li se mne. — Podobně se čte ve Večerníku »Práva Lidu« dne 8. října: Podle zákonných předpisů mají se užitkové krávy co nejvíce při rekvisicích šetřiti. Patrně se to podle pisatele milým kravám uložilo, aby se nerozčilovaly, nýbrž raději šetřily, až na ně rekvisice dojdou; ale zákonné předpisy chtí, aby se užitkových krav šetřilo.

Tamtéž čteme: Otázku tu je povinen zodpověděti jak agrární tisk, tak agrární organisace (m. Na otázku tu je povinen odpověděti). Obě otázky budou zodpovídány s neděle (m. na obě otázky bude odpověděno). Německá vazba: zodpověděti něco přímo jako morová nákaza se rozmáhá. Také časování se znamenitě zdokonaluje. Nejen že dítky čím dál víc hladoví (m. hladovějí) a Ústřední spolek českých žen nestačí dávati výzvy do novin, aby se přispělo korunkou na hladovící dítky (m. hladovějící dítky), Rusové i Rumuni podle »Večera« pomýšlí (m. pomýšlejí) na další ústup. Krásy Prahy rovněž pořád mizí (m. mizejí) a pracuje se málo, aby ty mizící (m. mizející) krásy se zachovaly. Nestaví se (m. nestavějí se) tomu překážky v cestu. — Důvěru k poslanci sdílí (m. sdílejí) s

námi i stoupenci jiných stran. — Obmezení dopravování zboží trvá pořád (m. obmezen é dopravování nebo obmezení dopravy, obmezená doprava). — Velmi jsme se potěšili požadavkem »Nár. Listů« ze dne 27. září, aby Němci upustili od starého omylu o svém poslání; to jest úkol, s něhož(!) nejsou (m. s nějž, s který). Podobně »Venkov« míní, že proslulost, které se mu dostalo přes noc takměř(!) po celém světě, vábila jej k cílům, s nichž není (m. s něž, s které není). — Někdy jedny noviny touž věc přeloží správně, druhé méně správně. »Nár. Listy« přinesly zprávu o zákazu ničení kostí, »Nár. Politika« týž den psala o zákaze ničiti kosti. — Rozsudky smrti v Polsku jsou prý záležitostí stále aktuelní; proč ne: věcí stále naléhavou, palčivou?

Naprosto však nestačíme na opravu tohoto výňatku z »Nár. Listů« ze dne 27. září: Peremptorický zákaz — toto appriorístické veto, s nímž se (»Neue Freie Presse«) zejména obrací proti osobě dra. Kramáře s možností zasednutí na bývalém jeho místě v parlamentě, svědčí o staré právní bezzásadnosti »Neue Freie Presse«. Dobré zažití, páni čtenáři!

»První, co na novém ministerstvu napadá, jest jeho vyslovený koaliční ráz«: tak překládají »N. L.« v č. 259 něco, co německy znělo asi »das erste, was an dem neuen Ministerium auffällt, ist sein ausgesprochener Koalitionscharakter«. Vyslovený (místo poctivého zřejmý, nepochybný, patrný a pod.) je slovo již velmi v našich novinách zahnízděné, ale proto přece zbytečné; napadati v tomto významě je nejnovější doklad jazykové zotročilosti našich novinářů. Po česku by se řeklo, že to je divné, bije v oči nebo do očí (ne vytýká oči, jak jsme nedávno čtli v témže časopise: to znamená tolik, co pouhé vytýká, t. j. vyčítá).

Jindy, zase v »N. L.«, bylo komusi na čemsi »nejpřekvapivější to, že . . .«. Jen aby se nemusil Čech vyjádřiti jako Čech (na př. slovesem, »nejvíce překvapuje, že . . .«), aby se neuchýlil o vlas od německé předlohy (»am überraschendsten«). To bylo v článku přeloženém; ale, snad týž novinář v původním úvodníku o zatčení dra. Kramáře píše, že tenkrát »nikdo neměl vědět o tomto otřesném dějstvu« (erschütterndes Ereignis): i zde by poctivý Čech užil slovesa a mluvil by o události, která by každým otřásla. Zdá se, že nyní jest nejdůležitějším úkolem českého slovnikářství, nechce-li se opozditi za duchem času, vzíti německý slovník a kde jaké německé slovo, kde jaké německé rčení tak věrně převésti v české hlásky, aby neušla ani špetička německého způsobu myšlení. Nač máme mysliti po česku?

Podvýživa (a j.). Proč ne prostě: nedostatečná, slabá, málo vydatná, chabá, chatrná, bídná výživa? — Podobně místo nadvýroby (nadprodukce) možno vystačiti výrobou — ovšem nadměrnou, nepoměrhou, zbytečně hojnou, přebytečnou. — Podučitelů již není, »nadučitel« říkali a snad ještě říkají na Moravě, v Čechách máme řídící učitele. — Víceprace straší pořád; práce přespočetná ještě ji nevytiskla a již je tu nestvůrná sestra víceprace: vícehodiny m. přespočetné hodiny.

Předstupeň. »... není pochyby, že to byl jen předstupeň vlastní práce vědecké. Spensiphos ustrnul jen na tomto předstupni«. (L. F. 1917. II. str. 89.) Snad to byla průprava, příprava, první stupeň, úvod atd. — Podobně nečeské a zbytečné slovo je předporada, jak se dnes často říká a píše; proč ne předchozí nebo přípravná porada? Předjunobrana je ohavnost, utvořená kterýmsi ředitelem střední školy, o niž snad přece netřeba se báti, aby se neujala. X. Y.

HOVORNA.

»MĚSÍČNÍ ČEŠTINA«.

V č. 21. předešlého ročníku (XVII) »Zvonu« uveřejnil jsem svou báseň »Český bál«. Kdyby mně byl někdo řekl, že jest v celku nebo jen v jediném verši nejasna, nesrozumitelna, byl bych se mu vysmál do očí. Ale přece našel se někdo — prof. Václav Flajšhans. V č. 8. »Naší Řeči« (r. I. str. 234—237) posmívá se, že básníci píší jakousi »měsíční češtinou« (podle Sv. Čecha) a na doklad vytrhává z mé básně několik veršů, napadaje mne (ač mne nejmenuje) nešetrně a hrubě, jakobych netvořil, nýbrž verše jen vyráběl, nemyslil, ba neměl zdravý rozum(!). Zdravý rozum prý nemám, že jsem napsal: »Že už je nás tolik tu — nikdo neměl tuch,« protože nikdo prý tak nemluví. Mohl bych se brániti, že všude na světě básnická řeč má své fráse, obraty a výrazy v prose neužívané (vždyť v každém, na př. anglickém slovníku najdeme slova, jichž buď vůbec, nebo v určitém smyslu neužil nikdo než Byron, Shelley a pod.), že pořad slov všude na světě v poesii (klassickou počínaje) je volnější než v prose — ale ne, pořádek slov v citovaných verších je zcela přirozený, a až na to, že slůvko »tu« je na konci místo na předposledním místě, nikdo ani v obecné mluvě neřekl by to jinak. »A nikdo neměl tuch?« Vadí snad p. Flajšhansovi slovo tucha? Najde je doložené příklady u Kotta (díl IV. str. 223, díl VII. str. 940). Nebo jest snad prohřešek, že užil jsem plurálu? Pan Flajšhans ví přece, vždyť ve škole učí »figurám a trópům«, jak často v poesii zaměňuje se singulár za plurál a naopak. Nač tedy vypadl právě na mne? Sloveso »zdraviti« říkají prý sice holiči a sklepníci, ale český národ od Šumavy k Tatrám, od Štítného k Čechovi zná jen »pozdravovati«. »Zdraviti« mohl si najíti prof. Flajšhans u Kotta (díl V. str. 418), doložené příklady z Pokorného, Krásnohorské — Sv. Čecha(!) »Davy nadšené ji zdraví« (Dagmar). Mohu posloužiti jiným dokladem z téže básně: »veselým když tancem zdraví jitřní zoru (Dagmar I. vyd. str. 53). U Sládka čteme »a rcete jim, ať vlídněji mne zdraví (Spisy I. str. 151.) a u Machara, kterého si p. professor Flajšhans pochvaluje: »bez, střemcha intensivně zdraví« (Jarní sonety I. vyd. str. 28). — Nikdo prý nerozumí již slovu »zabývati« (v mé básni »nezabudeš«), jež jest nadobro mrtvé a neznámé. Ale to slovo není mrtvé, aspoň ve tvaru, v němž jsem ho užil, vždyť užívá se ho dosud na Slovensku, žije v národních písních, a v naší literatuře máme dobře známé »Nezabudky«. A neměl-li jsem práva užíti slova toho v básni z doby probuzenské? Že p. Flajšhans nerozumí veršům »Pichlu (Pichlovi), jak by kol se lil

— rokot rajských lyr« — je mi srdečně líto. Bývá asi řídkým »hostem u básníků«, ale měl by přicházeti častěji (ne ke mně, Bůh uchovej, toho nejsem hoden, ale k Vrchlickému, Sládkovi a jiným), aby měl rozum pro básně bystřejší. Nejhorší lapsus stal se panu Flajšhansovi však se slovy mé básně »zapomněn«, »trud« a »hnět«. Neví-li filolog »desátého nebo dvacátého řádu«, že slovo trud (= zármutek, žal), doložené příklady, najde se u J u n g m a n n a (Ztracený ráj, Slovník (IV. str. 637) i Kotta (díl IV. str. 209, díl VII. str. 935) a že slovo »hnět« není z »měsíčního« slovníku, nýbrž ze slovníku Jungmannova (I. str. 700) a Kottova (I. str. 442), měl by to věděti aspoň filolog z třídy »vědců«. A to slovo »zapomněn«! Mám snad předního filologa a professora upozorňovat, že je to j e d i n ě s p r á v n ý tvar slovesa »zapomněti« nebo »zapomníti«, jak se může dočísti v P r a v i d l e c h h l e d í c í c h k č e s k é m u p r a v o p i s u, vydaných za součinnosti Gebauera, Bílého a snad i p. prof. Flajšhanse! a ministerstvem pro školy schválených (vyd. z r. 1902 str. 194, vyd. z r. 1913 str. 140)? Kde byla redakce »Naší Řeči«, že tohle p. Flajšhansovi propustila? Jak vidět, prohrává p. professor na celé čáře. Výtky, že jsem napsal místo »hořká krůpěj«, »hořkost krůpěje«, pomíjím. Připadá mi příliš nejapná a na takové se neodpovídá. Zbývá tedy jen, že jsem napsal »vdral« místo »vedral«, a že p. professor Flajšhans myslí, že bych stejně mohl napsati »osl« místo »osel«. Ale to není stejné, pane professore! Budu-li chtít o někom říci, že je osel, nikdy neřeknu »osl«, ale při předponě v e vysunouti e je dovoleno, vždyť říkáme přece: v e p s a l i v p s a l, v e t k a l i v t k a l, v e p l u l i v p l u l, v e d r á p a l s e i v d r á p a l s e atd. A jestliže je to dovoleno v prose, oč více ve verši! A to je vše. Chtěl-li p. professor Flajšhans pro svou měsíční (lépe snad zde »měsíčnou«) češtinu najíti dokladů, měl sáhnouti po jiných autorech. V tom, že já píšu nejasnou češtinou, nikdo mu nedá za pravdu. Já, bohudík, vždy myslím a mám dosud zdravý rozum. Ale zdá se, že z té polemiky, kterou jsem měl před lety s prof. Flajšhansem (v »Máji«) o »papírové češtině«, přece mu zbyl nějaký trn. Nu, má, co chtěl; nejen básník, i filolog někdy sám na sebe plete metly.

Ant. Klášterský.



Své poznámky o »měsíční češtině« chtěl jsem původně otisknouti bez podpisu; měl tu filolog, Čech, prostě vůbec státi rovněž proti básníku vůbec — proto jsem ani sborníku, ani básně, ani básníka nejmenoval. Ani nyní se nedám svésti příkladem básníkovým a zůstanu ve své dřívější posici Čecha vůbec, jenž uvažuje o »měsíční češtině«, jak o ní mluvil Sv. Čech.

Dříve však, než promluvím o věci, opravím několik omylů básníkových. Mýlí se, že bych ho napadal osobně, nešetrně a hrubě — a snad dokonce proto, že kdysi, snad před 10 lety, se zastal proti mně Machara, když jsem přednesl Macharovi tytéž asi výtky (v jiných exemplářích), jako dnes jemu. Neměl jsem a nemám příčiny k útokům osobním; básníka neznám vůbec a na »papírovou češtinu« jsem již dávno zapomněl. Také se mýlí básník, že bych byl snad spolupůvodcem »Pravidel«, — nemám s nimi nic společného.

Rovněž bych — tentokrát ve shodě s básníkem — rád pominul výtky o jas-

nosti veršů o »hořkosti krůpěje« a o tom, jak »kol se lil rokot«. Nezáleží tu na nich, nehodlám se proto o nich šířiti. A přikročuji tedy k věci samé.

Mezi mnou — prostým Čechem čtenářem — a básníkem jest rozpor naprosto nesmiřitelný. Uvedl jsem jej slovy Čechovými: mnozí básníci naši — to víme všichni — píší jazykem, jímž se nikde nemluví. Básník se pokusil o obranu: »všude na světě básnická řeč má své fráse« — tedy t. zv. licencí básnickou — a potom doklady z Jungmanna, Kotta, Pravidel . . ., že se tak vskutku mluví. Uvidíme hned — proberu všechny výtky, je-li obrana básníkova platna.

1. »už je nás tolik tu«. Vytkl jsem, že tak nikdo nemluví. Básník odpovídá: »pořádek slov v citovaných verších je zcela přirozený . . až na to, že slůvko »tu« je na konci místo na předposledním místě«. Ovšem — v tom právě jest ona základní chyba. Nikdo z nás — ani čtenář ani básník — neřekne slova bezpřízvučného na konec věty, jako napsal básník zde (a — činím tak pro důkaz, že to není náhodou, pravidelně — v Sicilianě 46: »Ten Zeyer zas už pryč je!«) Každý z nás mluví: »už je pryč«, »už je nás tu tolik« atd.; básník to také ví. Ale on myslí, že může míti svůj pořádek básnický — adjektivum třeba na začátek a substantivum na konec věty, jak to Sv. Čech persifloval.

2. »nikdo neměl tuch«. Slovo »tucha« mi ovšem nevadí, nebylo potřebí dokladu z Kotta. Ale ovšem mi vadí plurál. Neříkáme (a neříkali jsme), že nesneseme jeho »pých«, že tomu a onomu není dobře »v svědomích«, že »nikdo nemá tuch«. Básník se odvolává na básnické plurály a singuláry. Víme všichni, že můžeme říci »mříti hladem« a »hlady«; »třásti se vztekem« a »vzteky«; starý Čech »skřípal závištěmi«, »plakal lítoštěmi« atd. To všechno je pravda. Ale »nikdo neměl tuch« — nemohu si pomoci . . .

3. »zdraviti«. Sloveso »zdraviti« místo pozdravovati je mrzák; zahnizďuje se pomalu v literatuře. Jungmann je znal jen ve smysle: činiti zdravým, Kott má první doklady z dob Sv. Čecha. Básník se tu nebrání, jako shora, řečí básnickou — nýbrž slovníky. Neříká však, že Kott upozorňuje, že všechna česká mluvnice — uveden Brus Matiční, Bartoš a j. — tohoto mrzáka správně odsuzuje; básník toho nedbal — ale také toho neřekl. Držel se jen těch několika dokladů. Že jsou, řekl jsem přece sám. Ale básník se patrně dovolává mých slov »celý český národ — od Šumavy k Tatrám, od Štítného k Čechovi — zná jen »pozdravovati« a vyvrací je svým dokladem ze Sv. Čecha. Nahlédl jsem do zásob »Slovníka jazyka českého« chystaného Akademií; jsou také básníkovi přístupny. Laskavostí její redakce mohl jsem zjistiti toto: Sv. Čech není sice vyčerpán úplně, ani pokud se týče spisů, ani pokud se týče dokladů; ale smíme-li měřiti poměrně, jsou doklady pro »zdraviti« (doklad básníkův je v to počítán a jest obsažen v materiálech Slovníka) k dokladům pro »pozdraviti« v poměru 2 : 7. To jest: Sv. Čech mluví velikou většinou správně. Ale to vlastně ukazuji jen mimochodem. Básník přece vidí jako já — a jako každý z nás — jak nové a nečeské jest toto sloveso »zdraviti«. Všichni vidíme cejch na jeho čele; vidíme, jak se vtírá do jazyka, že prožírá i básně Čechovy, Krásnohorské, Macharovy . . . a což těch ostatních. Každý z nás vidí také jeho vznik: vždycky a

všude říkali Čechové (a říkají po celé oblasti jazykové) »pozdravovati«, tak jako říkali a říkají Poláci a Slováci, jako píše církevní slovanština. Teprve od dob moderního rozvoje jazyka, kdy noviny, železnice a vojsko tisícerými proudy uváděly k nám němčinu, pocítila nějaká polovzdělaná česká duše potřebu, aby vedle »begrüssen = pozdravovati« utvořila také »grüssen = zdraviti«. (Byla to duše jenom polovzdělaná; neboť s k u t e č n é potřebě sloveso »pozdravovati« hoví úplně a zcela dobře, tak jako u Poláků a jako u nás po tisíc let v literatuře a podnes v lidu.) Nevím, kdy se to stalo po prvé; ale sotva dříve než v letech šedesátých. To jest: o d d o b Č e c h o v ý c h. Čech sám ještě dobře cítil správnost slova »pozdravovati«; ale jsa skromný a věře jiným více, chtě psáti moderní češtinou, zhřešil také. Chybil — a chybila Krásnohorská, Machar i druzí . . . Ale oni všichni, když by se jim věc vyložila, by uznali — jsouť rodilí Čechové — chybu; jen náš básník jest první, který této chyby brání.

4. »zabý(va)ti«. Básník se brání »ale to slovo není mrtvé . . . vždyť užívá se ho dosud na Slovensku . .« Nevím, napíše-li básník »zabudnúť«, »zabudlivý«, jako říkají na Slovensku. »Nezabudky« se psávalo — ale říkalo se a říká jenom »pomněnky«. Že tvar »zabudu, zabýti« jest zcela mrtev, cítí básník také sám — že v nářečích se zachovávají archaismy, víme také všichni, uvedl jsem také v »měsíční češtině« . .

5. »t r u d« náleží podle básníka k nejhorším mým lapsům. Prý ve významu = zármutek jest doloženo u Jungmanna, Kotta atd. Básník i tu se mýlí dokonale a naprosto. Slovo a kořen t r u d znamená v slovanštině jenom to, co latinské »labor« (řecké »ponos«), tedy »práce, úsilí, strádání«, atd. (Výrazy franc. travail, č. práce atd. nemají té plnosti významu). O tom se může básník snadno poučiti z příručního Miklosichova Slovníka 6 slov. řečí (na str. 850/851); nám filologům je to prostě axiomem, tak jako že slunce svítí ve dne a měsíc v noci. To slovo v češtině vzniklo, někdy v XVI—XVII. stol. Kolem r. 1800 zaváděli je vlastenci znovu: jednak z ruštiny a polštiny, jednak ze staré češtiny. Ale tu si je pletli zvukem se slovem »truchlý«: odtud pak máme novočeské »trudnomyslný« atd. Protože si je přikláněli k slovu »truchliti«, rozuměli chybně staročeským dokladům: doklady u Jungmanna a u Kotta, pokud jsou staré, mají vesměs jen význam »labor«; doklady nové — a v tom má básník pravdu, kterou známe všichni — mají sice také význam »truchlivý«, ale v tom právě záleží c h y b a. Slovo »trud« jest dobré české, dobré slovanské slovo; s radostí bychom viděli, kdyby ho básníci užívali — ale s p r á v n ě; řekl jsem, že se nedivím, když básníci desátého nebo dvacátého řádu ho užívají chybně. Ale užívá-li ho chybně list, který chce representovati tradici našich předků i naši slovanskou vzájemnost, jest toho ovšem filologu líto. Kdyby básník více četl naši literaturu starou a literaturu polskou atd., nebyl by mohl oněch slov o mém »lapsu« vůbec napsati.

6. »h n ě t« dokládá ze slovníka Jungmannova. Tam je doloženo z neumělého básníka doby obrozenské. (Palkoviče) — tedy to není žádný doklad. Kott na udaném místě opisuje doklad Jungmannův — a tedy opět nic nedokazuje. Ale ovšem najdou se jinde u Kotta (VI. 314) doklady téhož rázu, jako jest uvedený doklad básníkův.

O nich o všech platí, co jsem řekl: »je to další ukázka z měsíčního slovníku« — slovo je nové, neznámé, chybné a zbytečné.

7. »z a p o m n ě n« — tu básník měl největší radost. Je prý to »jedině správný tvar« a filolog z třídy »vědců« toho neví a neví ani, že je v Pravidlech. Básník má pravdu, úplně. — Pravidla ji mají také: k slovesu »zapomníti« je vskutku správný tvar »zapomněn«. Podle toho — podle Pravidel — utvoří básník příště k »vece« správný infinitiv »veceti«, utvoří ke »řku« »jedině správný tvar« »řčeš« — zase podle Pravidel atd. Ale pochybuji, že to napíše opravdu. Básník žije v domnění, že každý kmen slovesný nebo jmenný vytváří všechny tvary. Ale to je omyl. Třebas by v Pravidlech zcela správně stálo, že ke »řku« je druhá osoba »řčeš« — a třeba by naši básníci mermomocí nějaké »rceš« vyráběli, ví přece každý Čech — třebas to v Pravidlech nestojí — že k infinitivu »říci« máme praesens »pravím« (v obecné mluvě »povídám«) — zrovna tak, jako k »bráti« futurum »vezmu«. A zrovna tak všichni víme, že se dialekticky sice říká »zapom(n)ím« — tak jako jsou v nářečích archaismy »vizu«, »mejtel« a jiné —, ale, že spisovný jazyk a obecná mluva k perfektu »zapomněl« má praesens »zapomenu« — a ne »zapomním« (tvar je správný, ale není obvyklý), imperativ »zapomeň« — a ne »zapomni« (tvar je správný, ale tuším ani náš básník přese všechnu úctu k Pravidlům se ho nedopustí), partic. pass. »zapomenut« — a ne »zapomněn«, jak básník napsal. Něco jiného je tvar grammaticky správný »veceti«, »řčeš«, »zapomni« — a něco jiného živý jazyk — což to mám básníku vykládati?

8. »v d r a l« — výtka poslední. Básník napsal: »říkáme »vepsal« i »vpsal«, »vetkal« i »vtkal«, »veplul« i »vplul«, »vedrápal«, i »vdrápal«... S dovolením, není pravda. N e ř í k á s e se »vpsal«: to píší jenom špatní básníci — Jungmann zná jen »vedrati« a »vepsati«, lid zase jenom »vedrati« a »vepsati«, básník dobrý zrovna tak. Zde ovšem nemohu napsati, že až k Sv. Čechovi se psalo správně. Tu se hřešilo — básníky, bohužel! — již od dob Jungmannových. Naši básníci s tímto vkladným -e- zacházejí strašlivě (v Siciliánách 58 z všeho, 11 v tmách; ale 9 ve náručí, 26 retech atd.) — proti mluvě lidu a proti Pravidlům, Slovníkům, mluvnicím atd. Mohu ujistiti básníka — a se mnou jistě celá redakce »Naší Řeči«, jakkoli jsem se s pány nesmlouval — že správné jest jenom »vepsal«, »vetkal«, ale jenom »vplul« a »vdrápal«; proto, že tak mluví lid, píše celá stará literatura a žádá vědecká mluvnice česká.

Probral jsem tu všech 8 případů, kde bránil básník svého jazyka — a nemohu ze svých slov odvolati nic. Mohl bych ovšem snadno ovroubiti básníku text doklady z historických mluvnic, srovnávacích grammatik, výkladů Meilletových o kusosti deklinací a konjugací, Bernekerových a Delbrückových o pořádku slov, Havlíkových a Polívkových o vkladném e atd. Ale nač to? Není toho potřebí. Básník nikde proti mně nemohl říci: tak se mluví, jak já píši — a já jsem mu právě vytýkal, ne sám, nýbrž slovy Čechovými, že nepíše tak, jak my ostatní mluvíme...

V. Flajšhans.

*

Článek prof. Flajšhansa se dotkl věci, o které se musilo jednou promluviti upřímně a jasně, protože již dávno tížila všecky přátele naší mateřštiny (i naše učence již mrtvé, zejména Bartoše a Gebauera), a tíží je doposud. Že ani spisovatelům našim nebyla lhostejná, nejlépe dokazuje satira Svatopluka Čecha o měsíční češtině. »Licentia poetica« jest starý výraz a znají jej už žáčkové našich škol; ale záleží na výkladě jeho. Jakou krásnou češtinou psali Čelakovský, Mácha, Erben, Jablonský i při všech (omluvitelných) chybách grammatických Božena Němcová! Bylo vůbec zásadou v první polovici minulého století, aby se psalo správně česky. I básníci studovali jazyk, čtli staré spisy české, znali také jiné řeči slovanské, ale hlavně, přikláněli sluch k básnictví národnímu a měli vždy na mysli lid, jemuž pěli. Měli v tom soudruhy v Goethovi, Heinovi, Lenauovi a j.

Teprve nová škola básnická v letech šedesátých počala si zakládati na jakési strojenosti mluvy a dovolovati si nesprávné tvary (na př. ve ňádrech, znov, slední). Hálek psal krásně česky prósou; je to řeč lidu odposlouchaná, jadrná, přirozená. Ale jakmile sedl na Pegasa, již se jal soustruhovati řeč. To mu vytkli již současníci; na Alfreda jeho zvláště zle se vykasali. A tak i jiní hledali přednosti v tom, nepsali-li ve verších slohem prostým, přirozeným, nýbrž hodně umělým, ba i šroubovaným. Přehazovali libovolně členy věty, tvořili nová nemožná slova a p. Ani jim se to nesmlčelo, Sládek i Heyduk, Zeyer i Vrchlický musili vyslechnouti mnohé trpké slovo o básnické mluvě své, zejména v časopisech moravských. Ale mnohem více se o věci mluvilo, nežli psalo, ve všech vážných kruzích literárních.

Týž úkaz pozorujeme opět u některých básníků nejmladších. Kdo počne psáti verše, již jakoby byl pojat jakousi bohorovností, ten zjev je obecně znám o mnohých členech básnického cechu. Nejeden myslí, že pro básníka tisíciletý vývoj jazyka, uzákoněný ve tvarosloví, hláskosloví, ve fraseologii a skladbě, nemá působnosti ani posvátnosti, on má svou básnickou licenci a může kaziti jazyk po libosti. Pravidlo, že básníci jsou předními tvůrci a zdobiteli krásné a správné mluvy, zdá se jim býti překonaným stanoviskem, snad i starým žvástem. S e b e pokládají za jediné zákonodárce mluvy.

Na to česká věda jazyková déle nemůže hleděti klidně. Není prostě dovoleno, bořiti lehkomyslně a svévolně to, co vybudováno vývojem tisíciletým. »V každé vzdělanější řeči a literatuře — napsal Fr. Palacký již r. 1832 ve svém posudku O českém jazyku spisovném — nastává dříve nebo později epocha, která ukládajíc konec proměnám jazykových forem, dotud nestálých, tvoří stálé pravidlo čili kanon jejich, jímžto celé potomstvo bez odporu a bez rozpaku se řídí. Kanon takový, třebas i sebe nedokonalejší, jest přece každému národu vzdělanému velmi důležitým. Jeho šetří s pilností, kdokoli osvíceným aneb učeným slouti chce; za surového pak aneb za nedouka pokládá se, kdo se od něho uchyluje . . . Kanonu takovému podrobuje se i nejhrdější republikán ochotně; a nejvelebnější schůzka zákonodárcův v parlamentě anglickém promine snáze oudům svým mnohé jiné poklesky, nežli prohřešení se proti pravidlům jazykovým«. Tak musí býti také u nás, třebas Čech se nerad podrobuje jakémukoliv jařmu. Neobmezuje se tím osobní ráz a tvůrčí samosvojnost básníkova; ta jen se musí vyvíjeti v rámci jazykové zákonitosti. Nezakazuje se tvořiti slova

nová, ale musí býti správná; takové na př. není z n o v, kde se předložka má pojiti s druhým pádem (znovu), ale kde básník prostě příponu druhého pádu odetne. »Přehled forem jazykových podle kanonu takového (to jest grammatika) bývá všude mezi prvními knihami, které dávají se mládeži do rukou« — praví na uvedeném místě opět nesmrtelně Palacký; »ona ji nejdéle, až do let dospělých zaměstnává, jí nejvíce práce a úsilí zavaluje«. Jest to cos podobného jako u výkonného virtuosa na housle nebo na klavír; musí denně se cvičiti jako žáček, ale do hry samé pak vkouzlí svého ducha, svůj cit.

Uvítali jsme proto článek prof. Flajšhansa a bylo nám milo, že nikoho nejmenoval. Jdeť nám vždy jen o věc, nikoliv o osobu; sami zpravidla nejmenujeme osob. Prof. Flajšhans snad pochybil v tom, že neuvedl hojněji příkladů od rozličných básníků, máť jich zajisté zásobu bohatou; pak by nebyl mohl žádný z nich se domnívati, jako by se útočilo na osobu. Vytčením některých nesprávností jazykových ovšem nemá utrpěti vážnost k veliké a záslužné práci spisovatelově; ale pro úctu a vážnost chovanou i k největšímu básníku neb učenci nelze zamlčovati nebo pomíjeti nebo dovolovati chyby proti jazyku a jeho duchu. Toť naše stanovisko vůbec. Abychom však osvědčili svoji nestrannost, milerádi jsme poskytli volnost slova oběma stranám v tomto sporu, ač jinak zásadně se vyhýbáme a vyhýbati chceme polemikám neužitečným.

LISTÁRNA REDAKCE.

P a n u X. Y. Pátý pád jmen cizích, jako je řecké Alkinoos, bychom tvořili koncovkou -e (Alkinoe), protože -u je u kmenů na -o- vůbec nepůvodní a ve jmenech českých se objevuje skoro jen u kmenů s hrdelnicí (jinochu, vojáčku atp.). — »Vyhlídka« v češtině má správně jen hmotné významy (v okně, s věže, s hory atp.); ve významě »naděje« (vyhlídka na dobré zaopatření) je napodobením něm. Aussicht. — Upomínka (a za Jungmanna také upomínek) zdá se býti slovem novým, vzniklým u nás vlivem polštiny, jenž v prvních desítiletích minulého století byl ve vývoji spisovného našeho jazyka vůbec dosti mocný. Sloveso upomenouti, upomínati má obyčejně význam týkající se dluhu, povinnosti atd., ale mívá i význam širší (nemohu se upomenouti; bratr mne na to upomenul); není tedy proč zapovídati tento širší význam u jména. — Výlet v češtině znamená otvor úlu, kterým vyletují včely, také otvor v holubníku. Význam »vycházka« je nový (doložen na př. u Rubše) a vznikl asi vlivem německého slova Ausflug; ale nepříčí se duchu jazyka českého a sotva by se již podařilo jej potlačiti. — Srovnati, srovnávati v starém jazyce se říkalo i o sporech osob (srovnání učiněno jest o škody, 1518, když se volenci nemohú spolu srovnati o osobu, Žídek), i v lidu lze slýchati na př., že bratří se nemohou srovnati a p.: není proč se tomu vyhýbati. — »Takových zjevů jest řada« nebo »celá řada« ve významě přeneseném je asi vůbec obraz německý (eine ganze Reihe); mohlo by nám stačiti množství, mnoho, několik atp. — Přídavná jména tvoří jazyk starý a lidový rád ze základu místních jmen, bez jejich přípon odvozovacích: Kunovice — kunovský, Zaričany — zaričský atp. Užívejme takových

tvarů, kde jsou známy a v obyčeji. Ale pevného pravidla zde již není a nelze ukládati důslednosti; protože mnoho takových jmen přídavných dávno zaniklo a mnoho jich je známo jen v okolí míst, o něž jde, vznikaly by časem tvary nesrozumitelné. Kdo by mohl na př. mluviti dnes, jako se mluvívalo, o kapitole hradské nebo hrazské, aby každý věděl, že mluví o Hradčanech? A že rokytský, vsacký (vsatský), jický, hulský jsou slova přídavná ke jménům Rokycany, Vsetín, Jičín, Hulín, vědí jen lidé z míst sousedních a leda filolog, takových věcí si všímající. Přídavná jména, utvořená českou příponou z cizích jmen přídavných i s jejich koncovkou, jsou svízel našeho jazyka (filologický není tvořeno z podstatného jména filologie nebo filolog, nýbrž z přídavného lat. philologicus; pod. fysikální, velární, originální atd.). Ale nejsme v té věci sami (hned něm. physikalisch je tvořeno zrovna tak) a slov takových, z části dosti starých a vžilých, je příliš mnoho, abychom se jich chtěli zbavovati; musili bychom měniti největší část vědeckých názvů. Nejlepší cesta jest, podle možnosti užívati vůbec slov domácích.

P a n u J. Č. v Rokycanech. Smí-li se říkati, že někdo jde kolem nebo okolo dveří, domu atd., i kde se nemíní, že jde o pohyb kolem dokola? V staré době opravdu se říkalo mimo, ať to bylo příslovce (šel mimo) či předložka (šel mimo dům): ale jazyk se mění. Dnes tak v denní mluvě nikdo neříká, a napíše-li kdo na př. »šel mimo dům«, zní nám to již cize. Kde jde o předmět osobní, může býti smysl věty i pochybný; prostý čtenář na př., čte-li, jak »mimo« dívku chodili muži (Lumír, 45, 452), bezděky slovům těm rozumí tak, že chodila dívka i muži, ne, že muži chodili »okolo« ní. Tento významový vývoj se neudál přece vlivem cizím (vždyť v němčině um — herum je možné jen, kde je řeč o pohybu kolem dokola): a jazyku brániti nelze, aby se neměnil vývojem svým. Okolo, kolem místo staršího mimo je v lidové mluvě české ustáleno a začátky tohoto významu jsou dosti staré. Vidíme je v tom, že okolo i v starší době může znamenati místo ležící jen v okolí předmětu, o nějž jde, ne celé jeho okolí. Tak na př. Prefát z Vlkánova (1563) napsal m. j. věty »okolo té truhly na hoře u víka po stranách jsou uděláně dvě prkna z dýlí jako truhla« (t. j. po podélných stranách, ne kolem do kola), »neb (štok) by překážel, že by pacholci nemohli okolo choditi« (jde zde o volné přecházení, ne obcházení nějakého předmětu); a vždyť vlastně o jediný bod v okolí předmětu jde také, řekneme-li na př., že lidí bylo okolo dvou set, protože skutečný počet neleží přece kruhem okolo dvou set. Nemáme tedy za zlé Mašínovu Slovníku českých vazeb a rčení, že kolem, okolo v těchto významech uvádí bez zápovědi.

P a n u St. K. v T á b o ř e. Tvar »hezkatý« (takovej hezkatej klobouk), který jste zaslechl v pouličním rozhovoru v T. a který kladete po bok novotvaru »rukmama«, je rázu docela jiného, než tato zrůda, o jejíž dosvědčení žádala »Naše Řeč« své čtenářstvo. Tvar hezkatý byl utvořen patrně napodobením tvarů dlouhatý, nahatý a p. příponou -atý, kterou se tvoří t. zv. augmentativa, přídavná jména znamenající značnou míru vlastnosti vyjádřené příd. jménem základním (srov. Gebauer-Ertl, Mluvnice česká § 167.). Pěkný ovšem není.

P a n u J. P. n a S m í c h o v ě. Přípona -sa jest v čeština dosti častá při tvoření jmen osobních, na př. Hlavsa, Živsa, Jursa atd. S přívěskem -son ve jménech

germánských (Stevenson, Hansson a p.) nemá nic společného ani tvarem, ani významem. Původ její bylo by snad nejspíše možno hledati u jmen, kde byla již původním tvarem jména oprávněna, na př. Lexa (Alexius), Maxa (z Maxmilian) a p.

Panu A. M. v Uh. Ostrohu. Jména Malúš, Blahúš a p. jsou odvozena příponou -uš (-úš) a jsou to jména stará; jméno Maluš (n. Malúš) a podobná (Radúš, Janúš) jsou zapsána již v Nekrologu Podlažickém, pro jméno Blahúš má Gebauer (v Slov. stč.) doklad z r. 1402. Sluší je psáti tedy buď Maluš (při výslovnosti krátké) nebo Malúš (při výslovnosti dlouhé), nikoli však Malůš. Tak jest psáti i Hlúšek (dosvědčené od r. 1385, nč. Hloušek) i Sopúch (z ob. jm. sopuch, sopúch, nč. sopouch).

Panu J. S. V. v Táboře. 1. Rčení »to si dám líbiti« (= das lass ich mir gefallen) m. »to se mi líbí«, »to je dobré« a p., bylo káráno již v Bruse matičním (3. vyd., 1894) a od té doby ještě několikrát. 2. Že »znamenám se v úctě« na závěrku dopisů je poměrně správnější než pouhé »znamenám«, je nesporné; ale doporučovati nelze ani toho ani onoho (srov. . . und zeichne mich hochachtungsvoll . .). Ve vydaných dopisech našich spisovatelů se najdou přečetné závěrky dopisové pěknější a češtější. — 3. Před výrazem »každopádně« bylo již varováno v »Naší Řeči« v článku »Pád« (str. 151). — 4. Cvičiti je ovšem sloveso předmětné; říkáme »cvičiti někoho« n. »cvičiti se«. Ale sloves předmětných užíváme často i bez předmětu, jde-li pouze o to, aby se slovesem vyjádřil děj slovesný pouze jako stav nebo vlastnost podmětu. V tom smysle bývá na př. »Pero nepíše (neboť na tom, co nepíše, tu nezáleží). Matka vaří. Ten pes kouše. Sestra slouží. Mouchy štípaly« atp. (v. Gebauer-Ertl, Mluvnice česká § 507.). A tak lze říkati také: »Sokolové cvičí«. — 5. Výrazy »kulatý stůl«, »kulatá věž« jsou ovšem nepřesné se stanoviska logického, resp. geometrického, protože ani stůl ani věž nemají tvaru koule. Ale o významu slov rozhoduje zvyklost, usus a nikoliv logika, sice bychom nesměli říkati (zcela nelogicky) starý mládenec (mládenec = mladý člověk), staré noviny (novina = věc nová) a p. »Kulatý« ve významu, jak se v našem jazyce ustálil, značí nejen to, co má tvar koule (kulatý hrášek) anebo co se kouli podobá (kulaté jablko, kulatá tvář), nýbrž i to, co má s koulí společnou aspoň oblost, obrys v ploše (= rund); proto mluvíme i o kulatém otvoru, o kulatých penězích, o kulatém stole a p. Podobně mluvíme na př. o kostkovaném šátku — negeometricky, neboť kostka značí cubus, krychli. Jak se význam ustálený liší často od názvu ideálního, ukazuje i moderní »kulka«, která už dávno nemá tvaru koule a musila by, kdybychom se chtěli vyjadřovati přesně geometricky, slouti zcela jinak; tu zbyla jen funkce, ale jméno zůstalo. Týmž způsobem lze vyložiti i negeometrický výraz Jirečkův, že základna Rylského kláštera má podobu »nepravidelného« čtverce; spisovatel se vyjádřil lidově, míně čtvercem tvar, který se čtverci podobá tím, že má čtyři ne příliš různě dlouhé strany.

Číslo 9. vyšlo dne 1. listopadu 1917. Z redakce odpovídá dr. Jaroslav Vlček.

Tiskla firma: Th. Venta, společnost s r. o. v Praze I., v ul. Bílkově č. 17.